

**DOĞU AKDENİZ'DE TAHRİP OLAN BİR KÜLTÜR MİRASI:
GİRİT'TE TARİKATLAR ve TEKKELER**

**A Inheritance Of Culture Which Was Ruined In East Mediterranean:
Orders And Dervish Lodges In Cretan**

Dr. Selami ŞİMŞEK*

ÖZET

Girit fethedildiği günden bu yana siyasi, sosyal ve kültürel hayatımızda olduğu gibi, dinî ve tasavvufî hayatımızda da önemli bir yere sahiptir. Burada başta Bektaşîyye tarikatı olmak üzere, Halvetiyye, Celvetiyye, Mevleviyye, Kâdiriye, Üveysiyye ve İdrisiyye tarikatlarının faaliyet gösterdiği bilinmektedir. Horasanlı Derviş Ali Dede, Horasanlı Şeyh Mehmed, Derviş Ali Baba, Saffet İlhamî Baba, Mustafa Dede, Ali Resmî Efendi, Hacı Sırrı Baba, Ahmed Meâbî Efendi, Çıkrıkçı Mustafa Efendi, Salacıoğlu Mustafa Celvetî, Süleyman Şemsi Dede, Hüseyin Hüsnü Giridi, Ahmed Hikmetî Efendi ve Ahmed Muhtâr Efendi Girit'te yetişmiş önde gelen sûfî şahsiyetlerdir. Horasanlı Dergâhı, İbrahim Baba Dergâhı, Mağaralıköy Dergâhı, Hasan Baba Dergâhı, Resmo Dergâhı, Hindî Câfer Baba Tekkesi, Şeyh Esedüddin Hankâhı ve Cebehâne Tekkesi, Celvetî Ali Efendi Tekkesi, Hanya Mevlevihânesi ve Karabaş Tekkesi ise Girit'te kurulan meşhur tekkelerdir.

Anahtar Kelimeler: Doğu Akdeniz, Girit, Tarikat, Tekke.

ABSTRACT

Cretan have been an important position since it conquered like being in political, social and cultural life however in religious and mystical life. Bektashiism, Halvetiye, Jilwatiyya, Mevlevi, Kadiriye, Üveysiye and İdrisiyye are main orders which did activities in Cretan. Derviş Ali Dede from Horasan, Şeyh Mehmed from Horasan, Derviş Ali Baba, Saffet İlhamî Baba, Mustafa Dede, Ali Resmî Efendi, Hacı Sırrı Baba, Ahmed Meabi Efendi, Çıkrıkçı Mustafa Efendi, Salacıoğlu Mustafa Celveti, Süleyman Şemsi Dede, Hüseyin Hüsnü Giridi, Ahmed Hikmeti Efendi ve Ahmed Muhtar Efendi are characters of sufi who are prominent in this field. Horasanlı Dervish Convent, İbrahim Baba Dervish Convent, Mağaralıköy Dervish Convent, Hasan Baba Dervish Convent, Resmo Dervish Convent, Hindi Cafer Baba Dervish Lodge, Şeyh Esedüddin Dervish Lodge ve Cebehâne Dervish Lodge, Jilwati Ali Efendi Dervish Lodge, Hanya Mevlevikhane, Karabaş Dervish Lodge were the important dervish lodges that established in Cretan.

Keywords: East Mediterranean, Cretan, Order, Dervish Lodge.

---

* Öğretmen, Erzurum.

Giriş

Türkler tarafından tam anlamıyla XVII. asırda fethedilebilen Girit, Doğu Akdeniz’in Kıbrıs’tan sonra en büyük adası ve Ege’nin kilidi olup, stratejik yönden büyük bir öneme sahiptir.

Girit, 8259 km² lik büyüklüğüyle hemen hemen Kıbrıs kadar bir ada olup, Anadolu’nun güneybatı ucunda Akdeniz’le Ege’nin birleştiği yerde bulunmaktadır. Osmanlı’nın en son fethettiği adalardan birisidir. Sultan İbrahim devrinde Kaptan-ı Derya Yûsuf Paşa bugün Girit’in merkezi konumunda olan Hanya kalesini fethetmiştir(1645)¹. Ada Venedikliler’le yıllarca süren mücadele sonucunda 1669’da tamamen Osmanlı’nın eline geçmiştir. 1913’te Yunanistan’a verilene kadar merkezi Kandiye olan imtiyazlı bir eyalet olarak kalmıştır².

Günümüze ulaşan eserlerden, burada Türk hakimiyeti döneminde oldukça yoğun bir kültür hareketini müşâhede etmek mümkündür³. Bunun en bâriz ve canlı örneğini tasavvuf ve tarikatlar oluşturmaktadır⁴. Nitekim Girit’te fetihten sonra Anadolu’dan nüfus nakilleri yapılarak, Hristiyan nüfusla bir denge sağlanmaya çalışılmış ve zamanla adada Müslüman nüfus hızlı bir gelişme göstermiş⁵, buna paralel olarak belli başlı şehir ve kasabalarda bir çok câmi, mescid, tekke vb. hayır eserleri yaptırılmıştır. Bunlar ağırlıklı olarak o dönemde birer sancak olan Kandiye, Hanya ve Resmo’da toplanmıştır.

Evliya Çelebi’ye göre, fetihten sonra Kandiye’de 9 medrese, 9 mektep, 17 tekke yapılmıştır. Tekkelerin üçü Bektaşîliğe mensup olup, diğerleri Halvetî,

---

¹ Resmo’ya ait kadı sicilleri de bu tarihi doğrulamaktadır. Bkz. A. Nûkhet Adıyeyeke-Nuri Adıyeyeke, “Newly Discovered in Turkish Archives: Kadi Registers and Other Documents on Crete”, *Turcica*, Tome: 32, (2000), ss. 447-463

² Cemal Tükin, “Girit”, *İA*, IV, 791-804.

³ Bu konuda bkz. Tahmişçizâde Mehmed Mâcid, *Girit Hatıraları*, Haz. İ. Miroğlu, İ. Şahin, İst. 1977; Mehmet Ali Gökaçtı, “Fotoğrafların Öyküsünde Bir Zamanlar Girit”, *Tarih ve Toplum*, Sayı: 192, Aralık 1999, s. 17-23.

⁴ Girit’teki kültür hayatının ne denli dinamik olduğunu gösteren bir başka örnek de, buradan yetişen şâirlerdir. Şuârâ tezkirelerinde Giritli şâirlere rastlandığı gibi, yazarı bilinmeyen bir mecmûadan, bilhassa Girit’te XVII. ve XIX. asırda yetişmiş pek çok şâir ve yazarın adlarını biliyoruz. Geniş bilgi için bkz. Ahmet Sevgi, “Giritli Şairler”, *Selçuk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 1992-1993, No: 7-8, Konya 1994, s. 33-35; Filiz Kılıç, “Giritli Divan Şairleri”, *Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, Sayı: 32, Kış 2004, s. 275-279.

⁵ Bkz. Cemal Tükin, “Osmanlı İmparatorluğu’nda Girit İsyanları-1821 Yılına Kadar Girit”, *Belleten*, c. IX, Sayı: 134, Yıl: 1945, s. 196.

Celvetî, Uşşakî, Bayramî tarikatlarına aittir⁶. Hanya'da ise, 7 mahalle zâviyesi ve 3 tekke bulunmaktadır⁷.

1292/1875-76 tarihli ilk Girit salnâmesine göre Hanya'da 11 câmi, 5 tekke, 1 medrese, 9 çeşme, 2 sebilhâne, 2 muvakkithâne, Kandiye'de 16 tekke, Resmo'da 8 tekke varken⁸, 1310/1892-93 tarihli salnâmeye göre, Hanya Sancağı sınırları içinde 1 medrese, 2 muvakkithâne, 2 sebilhâne, 9 çeşme, 14 tekke, 6 mescid, 24 câmi; Kandiye Sancağı dahilinde 2 medrese, 3 muvakkithâne, 4 sebilhâne, 26 çeşme, 16 tekke, 24 mescid, 67 câmi, Resmo Sancağı'nda 5 medrese, 1 muvakkithâne, 21 çeşme, 7 tekke, 14 mescid, 26 câmi vardır⁹. Ada'da vilâyet genel meclisinin kararı ile 1881 yılı sonunda yapılan nüfus sayımına göre de, tekkelere 6'sı kadın 141'i erkek olmak üzere toplam 147 kişi kayıtlıdır¹⁰. Bu arada şunu belirtelim ki, bu kültür mirası, Balkan Harbi'nin ardından Girit'in elimizden çıkmasıyla bilhassa Rumlar ve diğerleri tarafından çok kısa bir zaman içinde tahrip edilmiştir.

Yeni bir düşünce, hayat anlayışı ve medeniyet getiren İslâmî öğreti, anlaşılması, anlatılması ve yeniden yorumlanması için ilk dönemlerden itibaren câmilerin yanında ve onlarla iç içe eğitim-öğretim merkezleri teşekkül ettirmiştir. Daha sonra medrese adını alacak olan bu kuruluşlar, yine daha sonra teşekkül edecek olan tekke ve zâviyelerle birlikte şehirlerin kültürel alt yapılarını oluşturan başlıca kurumlardır. Şehir, coğrafi konumunun kendisine sağladığı olumlu imkânlar, ya da bağlı olduğu uygarlığın kendisine olan ihtiyacı doğrultusunda siyasî ve ekonomik açıdan gelişip serpilirken sözü edilen bu kültürel kurumları da tesis eder. İşte çeşitli Müslüman uygarlıklarda gördüğümüz bu uygulamaları büyük benzerliklerle Osmanlı şehirlerinde de görüyoruz. Şunu hemen eklemek gerekir ki, kültürel gelişmeler, siyasî gelişmeleri belli mesafelerden takip eder. Siyasî anlamda şehir ne kadar gelişirse bir süre sonra aynı oranda kültürel gelişme de tabii bir sonuç olarak kendini gösterir¹¹.

Bu nokta-i nazardan Girit'e baktığımızda burada da farklı bir durumun söz konusu olmadığını görüyoruz. Şöyle ki, fetihten kısa bir süre sonra ard arda birçok bilgin, sûfi ve şâir yetişmiştir. Girit'in üç büyük sancağı olan Kandiye,

⁶ Evliyâ Çelebi, *Seyahatnâme (Akdeniz Adaları ve Girit Fethi)*, Haz. İsmet Parmaksızoğlu, K.T.B. Yay., Ankara 1983, s. 238. Ayrıca bkz. Yılmaz Öztuna, *Büyük Türkiye Tarihi*, Ötüken Yay., İst. 1979, XIII, 160.

⁷ Evliyâ Çelebi, *a.g.e.*, s. 115.

⁸ Bkz. *Salnâme-i Vilâyet-i Girid*, Defa 1, Matbaa-yı Vilâyet-i Girid 1292, s. 89, 90.

⁹ Bkz. *Salnâme-i Vilâyet-i Girid*, Def a-i Sâlise, Girit Vilâyet Matbaası 1310, s. 185.

¹⁰ Bkz. *Başbakanlık Osmanlı Arşivleri* (BOA), Y.E.E., Zarf No: 14, Belge No: 2218, 21 Mart 1897.

¹¹ Mustafa İsen, "Osmanlılarda Şehir ve Kültür", *Divan Şairlerinin Tasavvuf ve Tarikat İlişkileri, Ötelerden Bir Ses*, Akçağ Yay., Ank. 1997, s. 78-79.

Hanya ve Resmo’da da Bektaşî tekkelerinin ve daha sonraki devirlerde tıpkı Kıbrıs’ta olduğu gibi¹² Mevlevî tekkelerinin varlığı kendini hissettirmiştir. Girit’teki kültürel ve edebî ortamı da bu tarikatların büyük ölçüde şekillendirdiğini söylesek abartmış olmayız.

Girit fethedildiği günden beri siyasî, sosyal ve kültürel hayatımızda olduğu gibi dinî ve tasavvufî hayatımızda da önemli bir yere sahip olmuştur. İşte biz de bu sebeple bugüne kadar üzerinde O. Fuad Köprülü¹³ ve İsmail Kara¹⁴ tarafından hazırlanan kısmî çalışmalar dışında herhangi bir akademik araştırma yapılmamış olan “Girit’te tarikatlar ve tekkeler” konusunu ele alıp incelemek istedik.

Girit’te Tarikatlar ve Tekkeler

1. Bektaşîyye

XIII. asırda Anadolu topraklarında kurulan ve Hacı Bektaş-ı Velî (ö. 669/1270-71)’ye nispet edilen Bektaşîlik, Girit’te ilk görülen tarikatlardan birisidir. 1065/1667 yılında Girit’in fethi sırasında orduda bulunan Bektaşî kafilesinin başında Horasanî-zâde Derviş Ali Dede¹⁵ adında bir halîfenin bulunduğu bilinmektedir.

Şöyle ki Girit fethedilmek istenirken çeşitli yerlerde gönüllü birlikler toplanır. Bu sefere katılmak için Hacıbektaş’taki Pirevi dervişleri de gönüllü birlik oluştururlar ve “Bektâşî Yoksulları Kâfilesi” adıyla sefere katılır, önemli görevler yaparlar. Gönüllü birliği Pirevi postunda bulunan Dimetokalı Vahdetî Dede hazırlar. Horasanlı Derviş Ali Dede’yi halifesi olarak gönüllü birliğin başına getirir. Ali Dede, onun adına gittikleri yörede Bektâşîliği örgütleme, kurumlar açma, müşid ve babalar tayin etme yetkisine sahiptir. 1645’lerde

¹² Kıbrıs’ta Mevlevîlik ve Mevlevîlerle ilgili geniş bilgi için bkz. Halil Fikret Alaysa, “Lefkoşe Mevlevîhânesi”, *I. Milletlerarası Mevlânâ Kongresi* (3-5 Mayıs 1987), Tebliğler, Konya 1987, ss. 99-107; Hasan Özönder, “Kıbrısta Mevlevîlik ve Mevlevîler”, *VI. Millî Mevlânâ Kongresi* (24-25 Mayıs 1992), Tebliğler, Konya 1993, ss. 99-118; İlhan Genç, “Kıbrıs Lefkoşe Mevlevîhânesi’nde Yetişmiş Mevlevî Divan Şâirleri”, *II. Uluslararası Kıbrıs Araştırmaları Kongresi*, 24-27 Kasım 1998, K.K.T.C. Doğu Akdeniz Üniversitesi, Gazimagosa, 11 s.

¹³ Bkz. O. Fuad Köprülü, “Ustazâde Yunus Bey’in Meçhul Kalmış bir Makalesi: Bektaşîliğin Girit’de İntişârı”, *Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 8-9, İst. 1980, s. 37-86.

¹⁴ İsmail Kara, “Hanya Mevlevîhânesi: Şeyh Ailesi-Müştemilâtı-Vakfiyesi”, *İslâm Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 1, 1997, ss. 115-173.

¹⁵ Horasanlı Ali Dede, o dönemler Ankara iline bağlı Kırşehir’de müftülük yapan Horasan’ın Türkmen aşiretlerinden Horasanlı Mehmed Hüdâbende’nin oğludur. İstanbul’da medrese eğitimini aldıktan sonra “babasının tarikatına” girmek için Sulucakarahöyük’e gider ve burada Bektâşîliğe girerek derviş olur. Bkz. Baki Öz, *Bektaşîlik Nedir? (Bektaşîlik Tarihi)*, Der Yay., İst. 1997, s. 358-359.

İstanbul'da genel orduya birliğiyle birlikte katılarak Girit'e gidilir. Girit'in alınması yirmi beş yıl sürer. Derviş Ali Dede, bütün hareketlere katılır. "Bektâşî Yoksulları Kâfilesi" savaşın sonuna dek orduda kalır, çoğu şehid olurlar. Bu topraklarda şehid olan Bektâşî gönüllü birliği üyelerinden Gazi Mustafa, Gazi Barbuş, Gazi Cafer, Ali Evliyâ ve Ali Emir'lerin yatırları sonraki kuşaklar için ziyâret yerleri olmuştur¹⁶.

Bu alperen ruhlu Bektaşî halifesi Derviş Ali Dede, savaş zamanında ordunun karargâh kurduğu Pedaya kazası yakınlarındaki Vani Köyü'nde geçici bir dergâh kurarak adada âyine başlamıştır (1057/1647). Vani Köyü zamanla "Dedeler Köyü" adını almış ve kayıtlara da bu adla geçmiştir. Kandiye'nin alınması üzerine buraya geçilerek, tekke Kandiye'de açılmış, Dedeler Köyü Dergâhı da açık tutulmuş, derviş bırakılmış ve çerağ uyandırılması sürdürülmüştür. Daha sonraları Dedeler Köyü Horasanlı Dergâhı'nın temliği olmuştur¹⁷.

Girit fethinde ordunun başında bulunan Serdar-ı Ekrem (Başkomutan) Gâzi Deli Hüseyin Paşa, yine Derviş Ali Dede adına Kandiye yakınlarında "Horasanlı" diye meşhûr olan büyük bir dergâh binâ ettirmiştir. Bütün giderlerini kendisi karşılamıştır. Tekke 1060/1670 yılı Ramazanı'nda açılmış ve postuna Derviş Ali Dede oturmuş, çerağ uyarılmış, gülbank çekmiş, taliplere nasip vermeye başlamıştır. Horasanlı Tekkesi, Gazi Hüseyin Paşa'nın "hayrâtı" olduğu için bazı kayıtlarda "Hüseyin Paşa Tekkesi" olarak da geçmektedir. Bazı kayıtlarda da adı "Kemer Tekkesi"dir. Gazi Hüseyin Paşa da Derviş Ali Dede'ye bağlanmış, sohbetlerine katılmış ve gittiği yerlere beraberinde götürmüştür. Köprülü Fâzıl Ahmed Paşa'nın bile Derviş Ali Dede'ye ilgisi ve saygısı vardır. Nitekim Ahmed Paşa Kandiye'den ayrılırken bizzat dergâha giderek vedalaşmıştır¹⁸.

Hasluck'un verdiği bilgiye göre, Kandiye'deki dergâh şehrin kırkbeş dakika kuzeyindeki anayol üzerinde Knossos mevki ile Forteça (Fortezza) köyü arasındaydı. Kandiye'nin sukûtu tarihi olan 1669'dan önce Horasanlı Ali Dede nâmıyla meşhûr ve burada medfûn bulunan bir azîz tarafından 1650'de¹⁹ tesis edilmiştir. Halife nâmını taşıyan bugünkü muhterem şeyh Kolonya'lı bir Arnavut'tur ve evlenmemiştir. Selefî ise evliydi ve vefâtında yerine evli olmayan birinin geçirilmesinin daha münasip olacağı düşünülmüştü. On iki kadar derviş

¹⁶ O. Fuad Köprülü, a.g.m., s. 37-38; Öz, a.g.e., s. 359.

¹⁷ Köprülü, a.g.m., s. 39; Öz, a.g.e., aynı yer.

¹⁸ Köprülü, a.g.m., s. 43-45.

¹⁹ Kandiye'de Bektaşîliğe mensup alim bir zât, Hasluck'a bunun vesikalarla ispat edilebileceği teminatını vermiştir. Kandiye'nin uzun muhasarası esnasında Türklerin karargâhı Forteça (Fortezza)da idi. Bkz. F. W. Hasluck, *Bektaşîlik Tetkikleri*, Çev. Ragıp Hulûsî (Özden), Haz. Mehmet Kanar, İst. 2003, s. 33.

vardır ki bunların çoğu Arnavut olsalar gerektir. Tekke güzel bir vakıf gelirine ve iyi bir idâreye sâhip görünüyordu²⁰.

Horasanlı Dergâhı, Bektâşîliğin Girit’teki en önemli ocağı ve kurumu olması hasebiyle, Girit adası Bektâşîleri arasında “Küçük Horasan” adıyla da anılmıştır. Dergâh, kuruluşundan itibaren üç dönemde ele alınmıştır:

1. Horasanlı Derviş Ali Dede Dönemi (1670-1734): Bu dönem Derviş Ali Dede’nin adını alır. Yirmi iki sene postta kalmış, mürşidlik yapmıştır. Dergâhın açılışı da bu dönemde gerçekleşmiştir. Bektâşî gönüllü birliğinden Girit’e gelen savaş erlerinden yirmi-otuz kadar derviş ordudan ayrılarak dergâha geçmişlerdir. Derviş Ali Dede 1104/1692’de kardeşi Hasan Dede’yi yerine bırakarak uzlete çekilmiş ve aynı sene vefât etmiştir.

Hasan Dede’nin postnişînlığı kısa sürmüştür. Evlenen ve Mehmed adında bir oğlu olan Hasan Dede, 1107/1695 yılında vefât etmiştir. Horasanlı Dergâhı postuna merkez tekke (Pirevi)’nden atalamalar yapılmış, posta 1724 tarihli bir fermanla Hacı Bektaş Veli soyundan (Çelebilerden) İvaz oğlu Mehmed Dede tayin olunmuştur.

2. Horasanlı Şeyh Mehmed Dönemi (1737-1809): Hasan Dede’nin oğlu Mehmed Dede de Bektâşîliğe sülûk edip derviş olmuş ve Pirevi’nde aldığı yetki ile Horasanlı Dergâhı’na postnişînlığıne atanmıştır. Kandiye’ye gelerek tekkeyi ihyâ etmiş, tarikatı yaymaya çalışmıştır. İkinci dönemin son on yılı muhibler arasında “Süleyman Baba’nın türbedârlığı” olarak adlandırılmıştır.

3. Derviş Ali Baba Dönemi (1810-1926): Bektâşîlik Girit’te en çok bu dönemde gelişmiş ve yaygınlık kazanmıştır. Bu dönem beş Bektâşî ocağı oluşturularak, toplum kucaklanmaya çalışılmıştır. Bu üçüncü dönemi açan Derviş Ali Baba, Türkmen Süleyman Baba’nın oğludur. 1772’de Horasan’ın Meşhed şehrinde dünyaya gelmiştir. Küçük yaşta Anadolu’ya getirilerek Hacibektaş’taki Pirevi’ne verilmiş ve babası vasıtasıyla Bektâşîyye yoluna sülûk etmiştir. Gerekli eğitimden sonra ise Kandiye’deki Horasanlı Dergâhı’na tayin olunmuştur. Ali Baba, dergâhı onararak bazı ilaveler yapmış ve bütün masraflarını kendisi karşılamıştır. Tarikat âyînleri düzenleyerek yola dervişler kazandıran, muhib ve çevresini artıran, zengin insanların dergâha desteğini sağlayan Ali Baba, otuz üç yıl şeyhlik yaptıktan sonra 1844’de vefât etmiştir²¹.

Derviş Ali Baba’dan sonra posta oturanlardan Manastırlı Hacı İsmail Baba ile Manastırlı İbrahim Baba’lar ilim ve sanat erbabı zâtlardır. Bu iki postnişîn zamanında bin üçyüzü aşkın kişi Bektâşî yoluna girmiştir. Bunlardan sonra

²⁰ Hasluck, a.g.e., aynı yer.

²¹ Köprülü, a.g.m., s. 45-50.

postnişîn olan Saffet İlhamî Baba çok tanınmış ve etkin bir şahsiyettir. İlhamî Baba, Pirevi tarafından görevlendirilmiş olup, birkaç cana nasip vermiştir. Bektâşîyye tarîkatı bu zâtın döneminde oldukça yüksek düzeye ulaşmış ve toplum içerisinde yayılmıştır²².

Kandiye'nin yeni kapısının dışında Rızık Baba'nın mezarı vardır ki başlığı üzerinde Bektaşî azîzlerine mahsus tâc ile dikkatleri çekmektedir. Hazîresinin içerisindeki ağaca iliştilmiş bir yığın bez parçalarından bir hüküm çıkarılacak olursa, halk nezdinde çok muteber bir velî olduğu anlaşılır. Mezar yanında inşa edilmiş ufak bir kulübe, maaşsız türbedârın kabridir ki sahibi olan azîzin yanında bulunur²³.

Girit'te Horasanlı Dergâhı'ndan başka İbrahim Baba, Mağaralıköy, Hanya, Resmo ve Hasan Baba adlarını taşıyan dergâhların yer aldığını da biliyoruz²⁴.

İbrahim Baba Dergâhı, 1930'lu yıllarda Kandiye'nin Viano Köyü'nden Derviş İbrahim tarafından kurulmuştur. Şöyle ki, Derviş İbrahim küçüklüğünden beri tekkeye gitmiş, burada nasip almış ve dervişlik yolunu seçmiştir. Yirmi beş yaşında iken seyahata çıkmış ve tekkeleri dolaşmıştır. Horasanlı Dergâhı'nın postuna oturmayı düşünmektedir. Mürşidi, Abidin Baba'nın 1944 senesinde vefâtıyla post boşalmışsa da, göreve getirilmemiştir. İzmir'e gitmiş, Tire Dergâhı'ndan halife İbrahim Hüsnü Baba'ya intisâb ederek tarîkat icâzeti almıştır. Memleketine "İbrahim Baba" olarak dönen Derviş İbrahim, 1947'de Horasanlı Dergâhı'nın yakınlarında kurduğu tekkesinde talipleri irşâd etmeye başlamış ve yirmi dolayında kişiye nasip vermiştir. İbrahim Baba'nın dergâhı 1950'de Hristiyan eşkiyalarınca basılmış, tüm dervişleriyle birlikte şehid edilmiş ve dergâhın malları yağmalanmıştır. Dergâh, nüfus mübâdelesinde diğer kurumlar gibi kapanmıştır.

Mağaralıköy Dergâhı, Kandiye'nin 10 km. güneyinde "Yukta", Türkler tarafından "Karadağ" denilen bir dağın yamaçlarında olup, yine Türkler'ce Mağaralıköy adıyla tanınan köyde 1263/1847'de kurulmuştur. Kurucusu, köyün "Proyazâdeler" diye meşhûr olan varlıklı ailelerinden Mustafa Bey'dir²⁵.

Mustafa Bey, mânevîyâta düşkün bir zât olup, kendini araştırmaya ve bilgi edinmeye vermiştir. Horasanlı Dergâhı'na sık sık gidip gelmektedir. Postnişîni

²² Köprülü, a.g.m., s. 55; Öz, a.g.e., s. 361.

²³ Hasluck, a.g.e., aynı yer.

²⁴ Cemal Tukin, "Girit", *DİA*, XIV, 88. Hasluck'un verdiği bilgiye göre, Girit Bektaşîleri adanın başlıca üç büyük şehrine Kandiye, Resmu (Resmo) ve Hanya'ya dağılmış durumdaydı. Önceleri Kandiye'nin iki saat kuzeyinde olan Aya Velasyos (Vlasios) köyünde de bir tekke bulunmaktaydı. Bkz. Hasluck, a.g.e., s. 33.

²⁵ Köprülü, a.g.m., s. 57.

Derviş Ali Baba –ki tekkenin üçüncü dönemini açan şeyhtir- ile görüşür, sohbetlerine katılır. Bu kadarıyla da yetinmeyip Antalya Elmalı’daki Abdal Musa Tekkesi’ne giderek postnişin Koca İbrahim Dede’ye bağlanır ve “Derviş Mustafa” olur²⁶.

Kendisine mürşidlik icâzeti de verilen Derviş Mustafa, daha sonra memleketi Girit’e dönmüş, kendi mülkü içerisinde bir tekke kurmuştur. Dergâhın birinci mürşidi olması hasebiyle “Hırka Dede” sanını almış ve öyle bilinmiştir. Dergâhının Hanya ve Resmo’da şubelerini açarak Bektâşiyye’yi oralarda yaymıştır. Otuz üç sene postta oturarak birkaç yüz talibe nasip veren Derviş Mustafa, 1299/1882’de dâr-ı bekâya irtihâl etmiştir²⁷.

Derviş Mustafa’dan sonra yerine Antalya Elmalı Abdal Musa Tekkesi postnişini Ali Baba tevcih olunmuştur. Ali Baba, on dört sene postnişinlik yapmış, birçok muhib yetiştirmiş ve 1310/1896’da irtihâl etmiştir. Yerine oğlu Mustafa Baba postnişin olmuştur. Mustafa Baba, iyi tahsilli, olgun bir zât olup, dergâhta elli bir sene şeyhlik yapmış, bini aşkın kişiye nasip vermiş ve 1947’de vefât etmiştir. Sıra kardeşi Hayreddin Bey’de olmasına rağmen, o dışarıdan olduğundan ve tekkenin başına gelemediğinden, dergâh kapanmıştır²⁸.

Hanya Dergâhı’na gelince, bu tekke 1263/1847’lerde yukarıda da temas ettiğimiz üzere Mustafa Dede tarafından Mağaralıköy Dergâhı’nın şubesi olarak açılmıştır. Mustafa Dede, iki dergâhın şeyhliğini birlikte yürütmüştür. Aynı yönetim biçimi oğlu Ali Baba döneminde de sürdürülmüştür. Baba-oğulun zamanında bin altıyüzü aşkın insan nasip alarak Bektâşiyye yoluna girmiştir. Mağaralıköy Dergâhı’nın kapanmasıyla birlikte Hanya Dergâhı da kapanmıştır²⁹.

Resmo Dergâhı ise, yine yukarıda ifade edildiği üzere Mustafa Dede tarafından Mağaralıköy Dergâhı’nın bir şubesi olarak 1847’lerde açılmıştır. Zaten elli seneden beri Resmo’da Bektâşîliği tanıtmaya ve yayma faaliyetleri vardır. İlk Edirne Keşan’dan Seyyid Mehmed Emin Baba (ö. 1224/1809) 1202/1788 yılında buraya gelerek Bektâşîliği tanıtmış, tarikat âyinlerini icrâ etmiştir. Yirmi sene kadar bu faaliyetleri yürüten Mehmed Emin Baba, 1809’da vefât etmiştir. 1226/1811’de buraya gelen Amasyalı Salih Dede tarikat faaliyetlerini ve erkânını yürütmüştür. 1239/1824’de Antalya Elmalı Abdal Musa Tekkesi’nden yetişen Kandiyeli Kanber Baba buraya gelmiş, on sekiz yıl hizmet ettikten sonra 1842’de vefât etmiştir. Bir sene sonra Sudalı Hacı İbrahim Dede

²⁶ Köprülü, a.g.m., aynı yer.

²⁷ Köprülü, a.g.m., s. 58.

²⁸ Köprülü, a.g.m., s. 59-60; Öz, a.g.e., s. 362.

²⁹ Köprülü, a.g.m., s. 61.

Abdal Musa Tekkesi'nden gönderilerek, dokuz yıl tarikat faaliyetlerini icrâ etmiş ve 1268/1852'de vefât etmiştir³⁰.

İşte Mağaralıköy Dergâhı şeyhi Mustafa Dede bu birikimleri değerlendirerek 1263/1847'de Resmo Tekkesi'ni kurmuştur. Kendisi Kandiye'deki tekkesinde kalmış, Hanya ve Resmo'daki şûbeleri halifeleriyle yönetmiştir. Bu sistem kendisinden sonra oğulları tarafından da sürdürülmüştür.

1302/1885 yılında dergâha postnişin olarak tayin edilen Sivaslı Salih Dede, medrese içindeki tekke binâsından çıkarak kendi parasıyla satın aldığı bir arsaya yeni bir tekke yaptırmış ve buradan tarikat faaliyetlerini yürütmüştür. 1278/1861'de Hacibektaş Pirevi'ni ziyârete gitmiş ve orada vefât etmiştir. Tekkeye, 1280/1863'de Seyyid Ali Sultan Dergâhı'nın ekmekçisi Sivaslı Hüseyin Dede atanmıştır. Hüseyin Dede, dokuz sene hizmet etmiş, tekke binasını genişletmiş ve 1289/1872'de dâr-ı bekâya göçmüştür. 1290/1873'te ise tekkeye Kandiye'li Numan oğlu Ârif Baba, Pirevi'nden atanmıştır. Hasan Baba'nın Pirevi postnişini Turabî Ali Dede'ye başvurusu üzerine Mağaralıköy Dergâhı'nın bu Resmo şûbesi kapatılmış, tarikatın âyîn ve tanıtımı Hasan Baba Dergâhı'na bırakılmıştır³¹.

Hasan Baba Dergâhı da Resmo'da olup, Hasan Baba'nın kabri üzerinde kurulmuştur. Hasan Baba, Resmo'nun ileri gelen âilelerinden Ustazâdeler'dendir. Önceleri Resmo Gümrük Müdürlüğü görevinde bulunmuş, daha sonra mânevîyat âlemine meyledince bu görevi bırakarak Hacibektaş Pirevi'ne gitmiş ve Bektâşiyye yoluna sülûk etmiştir. Mürşidi Turabî Ali Dede'den icâzet alarak Resmo'ya geri dönmüş ve donanımlı dergâhını kurarak posta oturmuştur. Bölgede Bektâşîliği yayan, erkân yürüten ve birçok kimseye nasip vererek yola kazandıran Hasan Baba, 1923 yılında vefât etmiştir. Pirevi'ne başvuru üzerine Birecikli Hüseyin Baba gönderilmişse de, nüfus değişimi (mübâdele) işlemleri araya girdiğinden kalamamış ve onun ayrılmasıyla da tekke kapanmıştır³².

Hasluck, Hanya'lı bir Bektaşî zattan bu tarikat erbabının 1315/1897 karışıklığından evvel bu üç şehirdeki kuvvetleri hakkında istatistiksel bilgiler edinmiştir. Ona göre, söz konusu karışıklıktan sonra Müslüman Giritlilerin birçoğu Anadolu, Trablus ve sâir Akdeniz adalarına büyük bir miktarda göç

³⁰ Köprülü, a.g.m., s. 61-62.

³¹ Köprülü, a.g.m., s. 62; Öz, a.g.e., s. 363.

³² Buranın eskiden muvazzaf olan şeyhi Bingazi'ye iltica etmiş olan Giritli Bektaşîler tarafından gelip kendilerine şeyhlik etmesi için davet edilmişti. Fakat orada bir tekke tesis edemedi vefat etmiştir. Esasen bu keyfiyet biraz da müşkül olmalıydı. Çünkü oralarda Rifâî ve Senüsî tarikatları üstün durumdaydı. Hasluck, a.g.e., aynı yer.

etmişlerdir³³. Kandiye kuzeyindeki bölge Müslümanların en kuvvetli bulunduğu bir yerdi. Müslüman Giritlilerin irken Giritli olup, Türk fütûhat devrinden beri Hıristiyanlıktan Müslümanlığa girmiş yerli unsurlarını temsil ettiklerini söylemeye pek de lüzum olmasa gerektir. Adanın merkezi ve önemli bir şehir olan Hanya'da Bektaşîlerin sayısının azlığı, burada Mevlevîlerin kuvvetli olması ve yeni zamanda Bingazi'deki Halikuti'den buraya akın eden Trabluslu halkın, Rifâîlerin bulunması ile izah edilmektedir. Ayrıca Mustafa Gâzi isminde bir cihad eri şehrin dış kenarında açık bir türbe altında medfündür. Başlığının üzerinde tarîkatın nişânesi olan tâc vardır. Bu türbe 22 Mayıs günü Trabluslular tarafından kalabalık bir şekilde ziyâret edilmektedir³⁴.

Evliyâ Çelebi'ye göre, kale içinde yaptırılan, Yüksek Tabya'nın iç yüzünde kurulan Çavuşbaşı Köse İbrahim Ağa Tekkesi de Bektaşîlere ait olup, içinde pekçok fukarâ gâziyi barındırmaktadır³⁵.

XVIII. asırda Girit'te Bektaşîliği temsil eden bir diğer şeyh de, Ali Resmî Efendi (ö. 1204/1789)'dir. "Resmî Ali Baba", "Ali Resmî-i Giridî", "Resmî-i Giridî Ali Efendi", "Resmî Baba Giridî Bektaşî", "Giritli Resmî" adlarıyla da anılmaktadır. Resmo şehrinde doğmuştur. Şuarâ tezkirelerinde ve vefeyât türü eserlerde hâl tercümesine dair kayıt ve bilgi yoktur. Alevî-Bektaşî şeyhlerinden Seyyid Ali Sultan'ın halîfelerindendir. Tahsili hakkında da malumat bulunmamaktadır. Ancak, eserlerinden hareketle Arapça ve Farsça bildiği, Türk edebiyatına hakim olduğu söylenebilir. Resmî Ali'nin "Baba" sıfatı Bektaşîlerde "mürşidlik" postunu temsil etmektedir. Baba olmanın şartlarından biri müridlerinin eğitimi ile ilgilenmektir. Şiirlerinden hayatının tamamını Girit'te geçirmedeği, seyahat ettiği anlaşılmaktadır. *Uyûnü'l-Hidâye* adlı eserinin arkasında kayıtlı olan bir bilgiye göre, 1204/1789'te vefat etmiş ve İstanbul'da Davud Paşa Mahallesi yakınlarındaki Örük/Erdik Baba Tekkesi'ne defnedilmiştir³⁶.

³³ Bu sayı, 1897'den önce Kandiye'de beş bin, Resmo'da üç bin, Hanya'da iki yüz ve hâlen Kandiye'de beş yüz, Resmo'da bin, Hanya'da yetmiş'tir. Bkz. Hasluck, *a.g.e.*, s. 34.

³⁴ Köprülü, *a.g.m.*, s. 61; Hasluck, *a.g.e.*, aynı yer.

³⁵ Evliyâ Çelebi, *a.g.e.*, s. 238.

³⁶ Millî Kütüphane Yazmalar Kataloğu'nda Resmî Ali Efendi'nin *Dîvân*'ının künyesinde doğum ve ölüm tarihi olarak 1133/1720-1197/1782 tarihi verilmektedir ki, bu tarih Giritli Resmî Ahmed Efendi'ye aittir. (Bkz. *Millî Kütüphane Yazmalar Kataloğu*, Ank. 2001, s. 217). Ayrıca, Salacıoğlu'nun Ali Resmî Efendi'nin vefatına yazdığı bir tarih manzûmesinden hareketle şâirin ölüm tarihi 1220/1805, ölüm yeri ise Resmo olarak gösterilmiştir : "*Gelip uşşâk-ı şeş cihetden dediler târîh/Alî Baba göçünce Resmo'dan irişdi cânâna Sene 1220/1805*". Bkz. Salacıoğlu, *Dîvân*, s. 126.

Ali Resmî'nin şiirlerinde Bektaşîliğe dair pek çok unsura rastlanmaktadır. O, tarikatına ve şeyhi Seyyid Ali Sultan'a gönülden bağlı, ehl-i beyte, on iki imâma, bilhassa Hz. Ali'ye büyük muhabbet besleyen bir şâirdir. Sade ve akıcı bir üslubu vardır. Resmî'nin *Dîvân*'ı³⁷ dışında, müstensihî olduğu ve içinde şiirlerinin bulunduğu bir şiir mecmuası, *Uyûnü'l-Hidâye*³⁸ adlı tasavvufî bir eseri ile *Bektaşîlik Risâlesi* bulunmaktadır³⁹.

2. Halvetiyye

Ege ve Trakya bölgesinde yaygınlaşan Halvetiyye'nin Ramazaniyye şûbesine bağlı Cerrâhiyye'nin XIX. asır içerisinde Rûmeli dolaylarında yeni tekkeler açtığını biliyoruz. Bunlardan birisi de Girit'teki Resmo Dergâhı'dır. Şöyle ki, bu tekke Kahire şeyhi Yahya Efendi'den hilâfet alan Şeyhülhâc Sırrı Efendi (Giritli Hacı Sırrı Baba)⁴⁰ tarafından kurulmuş olup, onun vefâtıyla yerine halîfesi Süleyman Efendi geçmiştir. Süleyman Efendi Girit'in elden çıkması üzerine (1913) Manisa'ya gelerek Yiğitbaşı Hankâhı'na vekâlet etmiştir. Vefâtında da buraya defnedilmiştir. Tek halîfesi Abdullah Efendi'dir⁴¹.

Girit'te faaliyet gösteren diğer bir Halvetî şeyhi de tarikatın Simmâniyye kolunun kurucusu Muhammed Medenî Simmânî'nin halîfelerinden Sıddık ibn Ömer Han'dan müstahlef olan Ahmed Meâbî Efendi (ö. 1213/1798)'dir⁴². Meâbî Efendi, Kandiyeli olup, "Lağımçıbaşı-zâde" diye tanınmıştır. Babasının adı ise Mehmed'dir. 1213/1798'te veba hastalığından vefât etmiştir. Mezarı

³⁷ Bkz. Resmi Baba Giridi, *Dîvân*, Millî Ktp., A 782/03, 95b-153b, 13 Satır, 182x116, 132x76, Nesih, krem rengi kağıt, söz başları ve cetveller kırmızı başlıklı, kırmızı meşin miklepli zencirekli cilt içindedir.

³⁸ Bkz. Ali Resmî Efendi, *Uyûnü'l-Hidâye*, Süleymaniye Ktp., A. Nihad Tarlan No: 141; Hacı Mahmud Efendi No: 2355, müstensih: Tekneci b. Seyyid İsmail, 41 vr.; Mevlana Müzesi Ktp., No: 1666; Millet Ktp., Ali Emiri Şeriyeye No: 801, 123 vr.

³⁹ Filiz Kılıç, a.g.m., aynı yer.

⁴⁰ Âsitâne postnişini Abdülazîz Zihnî Efendi halîfelerinden M. Nureddin Efendi'nin halîfesi, Moravî Hacı Yahyâ Efendi'nin halîfesidir. Bkz. Mehmet Cemal Öztürk, *Cerrâhilik* (Pîr Nureddin Cerrâhî ve Cerrâhî Tarikatı), Gelenek Yay., İst. 2004, s. 120.

⁴¹ İ. Fahredin Efendi (Erenden), *Envâr-ı Hz. Pîr Nureddîn-i Cerrâhî*, İSAM Ktp., No: 3893, IV, 190-192; Öztürk, a.g.e., s. 117, 120, 125.

⁴² Hanyavî Nuri Osman'a göre, Ahmed Meâbî Efendi, gençlik yıllarında Medine'de oturan Şeyh Şemmâs Kâdirî Hazretlerine intisab ederek, ondan hilâfet almış ve Kandiyeye dönüşünde tekkenin postnişini olmuştur. Bkz. Nuri Osman Hanyavî, *Tezkire-i Şuarâ-yı Girid*, Çorum İl Halk Ktp., Hasan Paşa Yazmaları No: 2113/2., vr. 230a.

Kandiye’dedir⁴³. Mürettep *Dîvân*’ı, *Muhammediyye* tarzında “Musaffâ” adında tafsilatlı bir eseri bulunmaktadır⁴⁴. Ayrıca *Terceme-i Ezhârü’l-Akdesiyye*⁴⁵ adlı bir eseri de tarafımızdan tespit edilmiştir.

Şu nutuk onundur:

Mâl ü evlâd ilm ü iz ‘ân nâfi olmaz ey Meâb

*Mâsivâ ağyâr ilinden dil müsellemler olmadan*⁴⁶

Halvetiyye’nin Muslihiyye kolundan Üsküdarlı Feyzî Efendi’nin halifelerinden Çıkrıkçı Mustafa Efendi (ö. 1170/1757) de Kandiye’de faaliyet göstermiş diğer bir Halvetî şeyhidir. Salacıoğlu Mustafa Efendi *Der-Beyân-ı Şehâdet-i Nakşî Mustafa* adlı mesnevîsinde Çıkrıkçı lakabıyla anılan Kandiye’li Mustafa Efendi’nin kişiliği, rûhî hâli, mistik arayışları ve Hallâc-ı Mansûr’unkine benzeyen şehâdetini konu edinmiştir. Bu zât, Salacıoğlu’nun düştüğü tarihe göre 1170/1757 senesinde şehit edilmiştir. Mesnevînin girişinde mensûr, kısa bir açıklama vardır. Bu açıklamada Çıkrıkçı Şeyh Mustafa Efendi’nin kimliği ve psikolojik durumu şöyle anlatılmaktadır:

Çıkrıkçı Şeyh Mustafa diye tanınan bu kişi aslen Kandiye’lidir. Kandiye’de Vezîr çarşısında çıkrıkçılık yapmaktadır. Genellikle seyyah dervişlerle düşüp kalkmaktadır. Duyduğu bazı sözlerin etkisiyle tasavvufa olan ilgisi günden güne artmış ve “acaba bize de himmet eden bir er bulunur mu, yoksa günümüz böyle felaketle mi geçer”, diye üzülmeğe başlamıştır. Baltalar denilen yerde sabaha kadar Hakk’a yalvarmaktadır. Bu hal üzere günler geçmekteyken Bektâşî erenlerinden bir zât Kandiye’ye gelir. Onun sohbetinde bulunur. Bektâşî babası ona bir gün, “*Bu hâl ile yüz yıl çalışsan da Hakk’a ulaşamazsın. Bir kâmil mürşide bağlanıp seyr u sülûk görürsen az zamanda merâmın hâsıl olur*” der. Bunun üzerine Üsküdar’da Halvetiyye’nin Muslihiyye kolundan Feyzî Efendi’nin tekkesine gider. Feyzî Efendi’nin sohbetinden etkilenen Mustafa Efendi, onun eteğine sarılarak “*bendeni kulluğa kabul et*” der ve ona bağlanır. Uzun yıllar hizmetten sonra seyr u sülûkunu tamamlar. Halîfe olarak Kudüs’e tayin olunur. Kendisi, Kandiye’nin mânevî muhafızlığını niyaz eder. Feyzî Efendi, “*Kandiye’ye gidersin ammâ şehâdet menzili görünür. Bu pazarlığa râzı olursan Kandiye’ye*

⁴³ Bazı karinelere göre medfeninin İstanbul’da olduğu kaydedilmektedir. Bkz. Hüseyin Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ-ı Ebrâr*, Süleymaniye Ktp., Yazma Bağışlar No: 2308, IV, 143; Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri* (OM), İst. 1333, I, 37.

⁴⁴ Bursalı, OM, aynı yer; Sevgi, a.g.m., s. 46.

⁴⁵ Bkz. Ahmed Meâbî Efendi, *Terceme-i Ezhârü’l-Akdesiyye*, Süleymaniye Ktp., Giresun Yazmaları No: 3629, 55 vr.

⁴⁶ Vassâf, a.g.e., aynı yer.

gidersin” der. Mustafa Efendi buna râzı olur ve Kandiye’ye gönderilir⁴⁷. Salacıoğlu, bu mensûr girişten sonra, mesnevîsinde Çıkrıkçı Mustafa Efendi’nin Kandiye’ye gelişini ve şehit edilmesini⁴⁸ anlatır⁴⁹.

Evliyâ Çelebi’nin kaydettiğine göre, Kandiye’de Halvetiyye’nin Rûşeniyye şubesinin Gülşeniyye koluna mensup Hindî Câfer Baba Tekkesi, aynı tarîkatın Uşşâkiyye koluna bağlı Şeyh Esedüddin Hankâhı ve Cebehâne Tekkesi bulunmaktaydı. Hindî Câfer Baba Tekkesi, su kemerleri yakınında, Hünkar Câmii yolunda iken, Şeyh Esedüddin Hankâhı Ankebut Ahmed Paşa Câmii yanında ve Cebehâne Tekkesi ise Panigrad Kapısı’ndaydı⁵⁰.

Yine Evliyâ Çelebi’nin belirttiğine göre, Kandiye Kalesi dışında Kuşaklı Manastır yanında Okçular Tekkesi’ni sadrazam ağalarından biri tamir ettirmiştir. Burada bir ok meydanı yapılmıştır ki, anlatılamaz. Buradan ötede sadrazamın otağ yeri çiftlik haline getirilerek bir gezi alanı olmuş ve Sadrazam vekilharcı Recep Ağa’nın yaptırdığı tekke de Halvetîlere ayrılmıştır. Yeniçeriağası Abdurrahman Paşa’nın sarayı da Bektaşîlere bırakılmıştır. Söz konusu Kuşaklı Manastır yanında bulunan Medineli Derviş Salih Tekkesi’nin bir kuruluş geliri bile yoktu⁵¹.

⁴⁷ Mustafa Tatçı-Cemal Kurnaz-Yaşar Aydemir, *Giritli Salacıoğlu Mustafa ve Mesnevileri*, K. B. Yay., Ankara 2001, s. 48, 99-101.

⁴⁸ Mustafa Efendi’nin şehit edilmesine sebep olan hadise şöyle anlatılmaktadır: Çıkrıkçı Mustafa, başta Nâilî adındaki Kandiye Vâlisi ile Sâhib-i Fetvâ diye anılan Kandiye Müftüsü dahil olmak üzere pek çok kişi tarafından sevilip sayılan bir kişidir. Çıkrıkçı Mustafa, A’recî Mustafa adında bir başka sûfi ile arkadaş olup, onunla sohbetlerde bulunmaktadır. İki arkadaş, bir seher vakti zikretmekten, A’recî Mustafa hayretle yola bakar, Hz. Peygamber’i ve dört halifeyi görür. Yaşadığı bu hâli, Peygamber ikimizden birini istiyor şeklinde yorumlar. Çıkrıkçı Mustafa, “*Öyle ulu bir sultânın bizzat dâvete gelmesi her zaman ele geçecek bir saadet değildir*” diyerek canını kurban etmeye talip olur. Bu konuşmadan 6 ay sonra bir Ramazan günü Kandiye’nin kürsü vâizi Çıkrıkçı Mustafa hakkında dedikodu yapıp adını kötülemeye başlar. Vâize göre Çıkrıkçı Mustafa, sesli ve ayakta zikir yapan, Câferî mezhepli bir sapkındır. Bu sebeple katli gerekir. Vâizin sözleriyle artan fitne, halkı galeyana getirir. Halk, vâize birlikte Çıkrıkçı Mustafa’nın tekkesine gelirler. Sevenleri onu kaçırıp kurtarmayı önerirlerse de, Şeyh bunu kabul etmez. Sonra kürsü vâizi ve taraftarları, mahkemeye giderler. Kadı Çıkrıkçı’nın herhangi bir hatasının olmadığını söyleyip vâizi iknaya çalışırsa da bunda başarılı olamaz. Sonunda idamını onaylamak zorunda kalır. Hep beraber hankâha dönerler. Çıkrıkçı Mustafa postun üzerine oturmuş zikirle meşguldür. Vâiz ve taraftarları, Çıkrıkçı’yı alıp kötü muamelede bulunarak ve sürükleyerek İskele Meydanı’na getirirler. Vali Paşa, Çıkrıkçı Mustafa’nın suçsuz olduğunu söylese de, galeyana gelen halka engel olamaz. Sonuçta Vali, istemeyerek de olsa ölüm fermanını vermek zorunda kalır. Halktan bazı kişiler, İskele Meydanı denilen yerde Çıkrıkçı’yı feci şekilde öldürürler. Bkz. Mustafa Tatçı-Cemal Kurnaz-Yaşar Aydemir, *a.g.e.*, s. 49-54, 101-117.

⁴⁹ Geniş bilgi için bkz. Mustafa Tatçı ve diğerleri, *a.g.e.*, aynı yerler.

⁵⁰ Evliyâ Çelebi, *a.g.e.*, s. 238.

⁵¹ Evliyâ Çelebi, *a.g.e.*, s. 239.

3. Celvetiyye

Azîz Mahmûd Hüdâyî (ö. 1032/1623) tarafından Anadolu topraklarında tesis edilen Celvetîlik, Rûmeli ve Balkanlar’ın yanı sıra Girit’te de faaliyetleri görülen belli başlı tarikatlardandır.

Adada Celvetiyye’yi temsil eden şeyh, aynı zamanda şâir olan Giritli Salacıoğlu Mustafa Celvetî (ö. 1825’ten sonra)’dir. “Salacızâde”, “Salacidedeoğlu” veya “Salacıoğlu” lakaplarıyla tanınmış olan Mustafa Celvetî, *Dîvân*’ında yer alan gazellerinden birinde Girit’in Hanya şehrinden olduğunu açıkça belirtmiştir⁵². Babası Halvetiyye tarikatından Şeyh Ahmed Efendi (ö. 1170/1757)’dir. O vefât ettiğinde Salacızâde henüz çocuk yaşlarındadır⁵³.

Bursalı M. Tahir, *Osmanlı Müellifleri*’nde 1220/1805 tarihinde vefat ettiğini kaydediyorsa da⁵⁴ *Dîvân*’ında 1240/1825 senesini gösterir tarihler bulunduğundan bu rivayet doğru değildir. Bu durumda 1240/1825’ten sonra vefat etmiş olması gerekir. Şâir bir süre Girit dışında seyahat etmiştir. Ancak gittiği yerler hakkında bir bilgi bulunmamaktadır⁵⁵.

*Gezerken böyle müstağrak işitdim bir sadâ nâ-gâh
Dedi bir er be hey bî-çâre tut pend-i hoş-elhânım*

*Eğer derdine dermân isterisen Üsküdâr’a var
Şitâb et hânkâh-ı Hâşim’e er dinle bürhânım*

*Anın nûr-ı cemâlin görmege vakt-i tecelliden
Erersin nice ihsânına dahi hey benim cânım*

*O nutku dinledim andan yer etdi gönlüme fi’l-hâl
Revân oldum yola gel kandasın hey dînîm îmânım*

*Bu söz vird-i zebânım olarak haylice yer gitdim
Erince hankâha sâkin oldu nâr-ı sûzânım*

Ne gördüm anda bir zât-ı mükemmel Hâşim-i peyker

⁵² Bkz. Giritli Salacıoğlu Mustafa Celvetî, *Divan*, Haz. Cemal Kurnaz-Mustafa Tatçı-Yaşar Aydemir, Ank. 2000, s. 180.

⁵³ Nuri Osman Hanyavî, *a.g.e.*, vr. 210b; Nâil Tuman, *Tuhfe-i Nailî*, Tıpkı Basım, Haz. Cemal Kurnaz-Mustafa Tatçı, Ank. 2000, II, 964.

⁵⁴ Bkz. Bursalı, *OM*, I, 190.

⁵⁵ Mustafa Tatçı-Cemal Kurnaz-Yaşar Aydemir, *Giritli Salacıoğlu Mustafa ve Mesnevileri*, s. 3; Ahmet Sevgi, *a.g.m.*, s. 33; Filiz Kılıç, *a.g.m.*, s. 277-278.

Münevver kıldı ol nûr-ı cemâli çeşm-i giryânım

*Dediler işte bu zât Hâşim Efendi'dir
Hemân pâyine rû-fersûde oldum geldi dermânım*⁵⁶

beyitlerinden, seyahatlerinden sonra İstanbul'da Celvetî şeyhi Hâşim Baba (ö. 1197/1783)⁵⁷ dan el aldığı öğretiliyoruz⁵⁸. Pîrinden başka şiiirlerinde de söz eder. Daha sonra halifelik göreviyle Girit'e gönderilmiştir⁵⁹.

Salacıoğlu, *Dîvân*'ında, "...bu Salacıoğlu Şeyh-i Celvetî", "Salacıoğlu gibi mürşid ü bürhânımız vardır", "Şeyh didiler niçe demler bu Salacıoğlu'na"⁶⁰ şeklindeki sözleriyle, Celvetî şeyhi olduğunu açıkça ifade etmektedir. Bu konuda yazdığı diğer örnek beyitler şunlardır:

*Sıbga-i reng-i melâmet cebhesinde âşikâr
Sözde ammâ bu Salacıoğlu Şeyh-i Celvetî
****

*Şeyh dediler niçe demler bu Salacıoğlu'na
Bilmediler anı oldur bî-mekân ü bî-zevâl*⁶¹

Salacıoğlu'nun, Vezir Hasîb Seyyid Mustafa Paşa'ya takdim ettiği *Kasîde-i Beççe*'den, Girit'te bir hankâhının olduğunu da öğrenmekteyiz⁶².

Son derece güzel ahlâklı, halim, selim, kerim, cömert ve kerâmet sâhibi olan⁶³ Salacıoğlu Mustafa Efendi'nin bilinen üç eseri vardır. Hepsisi manzûm ve

⁵⁶ Salacıoğlu, *a.g.e.*, s. 150.

⁵⁷ Hâşim Baba hk. bkz. Vassâf, *a.g.e.*, III, 65-68; Bandırmalızâde A. Münib, *Mir'âtü't-Turuk*, İst. 1306, 45-47; H. Kâmil Yılmaz, *Aziz Mahmûd Hüdâyi ve Celvetiyye Tarikatı*, İst. 1990, s. 242-244; A. Bilgin Turnalı-E. Yücel Turnalı, "Celvetîlikle Bektâşîliği Birleştiren İlgî Çekici Bir Dal: Hâşimiyye Kolu ve Üsküdar'da Bandırmalızâde Tekkesi", *Türk Dünyası Araştırmaları*, Sayı: 66, Haziran 1990, s. 111-120; Ekrem Işın, "Hâşim Efendi Tekkesi", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, IV, 15-16; Azmi Bilgin, "Hâşim Baba", *Sahabeden Günümüze Allah Dostları*, VIII, 416-420; Selami Şimşek, *Keşanlı Süleyman Zâtî ve XVIII. Asırda Celvetîlik*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Erzurum 2005, s. 257-260.

⁵⁸ Bkz. Salacıoğlu, *a.g.e.*, s. 180. Hanyavî Nuri Osman'a göre, Salacıoğlu, babasının vefâtından sonra amcasının terbiyesi altında gâh ilim ve kitâbet gâh tasavvuf yoluna üftâde olup, günleri bu şekilde geçirmekte iken, bir işâretle Üsküdar'da bulunan Bandırmalızâde Hâşim Baba'ya giderek inâbet almış ve daha sonra hilâfetle Hanya'ya şeyh olarak tayin edilmiştir. Bkz. Hanyavî, *a.g.e.*, vr. 211a.

⁵⁹ Bkz. Salacıoğlu, *a.g.e.*, s. 84, 180-181.

⁶⁰ Bkz. Salacıoğlu, *a.g.e.*, s. 16.

⁶¹ Bkz. Salacıoğlu, *a.g.e.*, aynı yer.

⁶² Bkz. Salacıoğlu, *a.g.e.*, s. 75-77.

⁶³ Hanyavî, *a.g.e.*, aynı yer.

aruzla yazılmış olan bu eserlerin birisi mürettep *Dîvân*⁶⁴, diğer ikisi de tasavvufî mesnevîdir. Mesnevîler, arada bazı mensûr bölümlerin bulunduğu, belli başlıklar altında tasavvufî konuları içeren iki küçük eserdir. *Nâmiyye* (Nâmînâme) manevî oğlu Nâmî’ye ithafen yazılan 363 beyitlik bir nasihatnâmedir⁶⁵. Diğer mesnevî ise yukarıda hakkında bilgi verdiğimiz Halvetî şeyhlerinden “Çıkrıkçı Şeyh” lâkabıyla bilinen Kandiyeli Mustafa Efendi’nin kişiliği, ruhî hâli, mistik arayışları ve Hallâc-ı Mansûr’unkine benzeyen şehâdetini konu alan 157 beyitlik bir menâkıbnâmedir⁶⁶.

Şiirlerinde tasavvufî hâl ve makamları yeni bazı kavramlarla işlemeye, orijinal teşbih ve mecâzlarla anlatmaya çalışmıştır. Özellikle târih manzûmelerinde Girit’e dair belge niteliğinde şiirler de yazmıştır⁶⁷.

Salacıoğlu, XVIII-XIX. yüzyıllarda yetişen sûfî şâirler içinde önemli bir yere sahiptir. O, Hz. Peygamber’e ve Ehl-i beyt’e gönülden bağlı melâmet ehli ve kalender-meşrep bir sûfidir. Bu meşrebi, Salacıoğlu’nun şiirlerini âşıkâne (lirik) bir eda ile kaleme almasının en önemli sebebi olarak görülmektedir. Ancak, zamandan şikâyet ettiği şiirleri de mevcuttur⁶⁸.

Vahdet-i vücûd düşüncesine sahip olan Salacıoğlu, fikren ve mizacen İbn Arabî ekolüne, şiirlerindeki eda ve ifadesiyle Yûnus Emre, Niyazî-i Mısıri, Sezayî-i Gülşenî ve Üsküdarlı Hâşim Baba’ya bağlı bir sûfî şâirdir⁶⁹.

Girit’te Celvetiyye’yi yaymış olan diğer sûfiler ise, Salacıoğlu Mustafa Efendi’nin yetiştirdiği iki halîfesi Nûri Efendi (ö. 1181/1767) ve Abdüllatif Efendi (ö. ?)’dir⁷⁰.

Nûri Efendi, Kolağası Ahmed Bey’in oğlu olup, Kandiye’de doğmuştur. 1215/1800’te Hanya’nın muhafazasıyla görevli yeniçerilerin kâtibi olmuş ve Şeyh Hâşim Baba’nın halîfelerinden Salacıoğlu Mustafa Efendi’ye intisab

⁶⁴ *Dîvân*, 205 şiirden oluşmaktadır. Bu şiirlerin 13’ü kasîde, 2’si terkeb-i bend, 3’ü tahmis, gazel ve kıt’a şeklinde 5 mersiye, 11 târih manzûmesi, 87’si gazel, 8’i kıt’a, 75’i de müfreddir. Geniş bilgi için bkz. Salacıoğlu, *a.g.e.*, s.

⁶⁵ Geniş bilgi için bkz. Mustafa Tatçı-Cemal Kurnaz-Yaşar Aydemir, *Giritli Salacıoğlu Mustafa ve Mesnevileri*, s. 30-47.

⁶⁶ Geniş bilgi için bkz. M. Tatçı-C. Kurnaz-Y. Aydemir, *a.g.e.*, s. 47-54. Ayrıca bkz. Salacıoğlu Mustafa Celvetî, *Giritli Çıkrıkçı Şeyh Mustafa’nın Şehadeti (Der Beyan-ı Şehadet-i Nakşi eş-Şeyh Mustafa): Manzum Bir Menakıpname*, Haz. Mustafa Tatçı-Cemal Kurnaz, Bizim Büro Basımevi, Ank. 2000.

⁶⁷ Bkz. Salacıoğlu, *a.g.e.*, s. 77-79.

⁶⁸ Bkz. Salacıoğlu, *a.g.e.*, s. 66, 162, 179.

⁶⁹ M. Tatçı-C. Kurnaz-Y. Aydemir, *a.g.e.*, s. 14.-16.

⁷⁰ Bkz. Salacıoğlu, *a.g.e.*, s. 17.

etmiştir. İrşâda mezun olduktan sonra şeyhinin kendisine yazdığı bir *hilâfetnâme*, divan metinlerinin hemen arkasına kaydedilegelmiştir ki, metni şöyledir:

“*Hanyavî Beğ-zâde Nuri Efendi’ye hilâfet buyurdıklarında Hazret-i Aziz kendi hattıyla tahrir buyurdıkları icâzetnâme sûretidür:*

Yâ Hayy,

Şehin-şâh u cûd-ı sehâ pişvâ-yı enbiyâ vü evliyâ menba’-ı selsebil-i hayât, menşe-i envâ’-ı mevcûdât inmâ-yı erbâb-ı tarikat, muktedâ-yı ashâb-ı kerâmet, mâye-i iftihârımız esedullahi’l-gâlib Ali ibn-i Ebî Tâlib kerremallahu vechehü şâh-ı merdân cerîde-i erbâb-ı irfân güzide-i âşikân u sâdikân arefetlü oğlum Nuri Baba enârallahu kalbeke isti’dâd-ı zâtıyyene nazar olunup her vechile hilâfete lâayık ve sezâvâr olduğunu gönliüm müşâhede etmekle tarîk-i Celvetiyye’de pişvâlık ile nazarını mezûn eyledim. Sana destûrdur: İcrâ-yı âyîn-i tarikat edip, dest-i dâmenin tutanlar azîz olsun. Vâsilullah olup merâmları hâsıl olsun. Göreyim seni fukarâya hoşca nazar edip, dâimâ cemâl ile muamele edesin. İktizâsına göre celâli mahalli ile edesin. Yıkık gönülleri tamire sa’y edip dağ üstüne dağ urmaktan hazer edesin. Bir mü’mini katleden bütün insanları katletmiş gibidir”⁷¹.

Salacıoğlu *Dîvân*’ında söz konusu halîfesi Nûri Efendi’ye bir *vasiyetnâme* de yazmıştır. “Azîz müşârün ileyh Hazretlerinin hulefâ-i ber-güzîdesinden himmetli Nûri Efendi Hazretlerine Kandiyе’den irsâl buyurdıkları vasiyetnâmedir” başlığıyla kaydedilen bu vasiyetnâme, “*Sakin gaflet edip noksânına sa’y etme ey Nûri/Türâb ol pâyına erbâb-ı hâlin ma’nevî-sûri*” beytiyle başlayıp, “*Ferâmûş eyleme dilden de ihrâc etme sultanım/Duâ-yı hayr ile yâd et Salacıoğlu mağrûri*” beytiyle son bulmaktadır⁷².

Nûri Efendi’nin mutasavvîfâne şiiirlerden oluşan ve 1209/1794’da tertip ettiği *Dîvân*’ı⁷³ vardır. Salacıoğlu’nun, “*Hümâyız evc-i a’lâda bizim cevânımız vardır/Nevâilerdeniz uşşâk içinde şânımız vardır*” matla’lı gazelini tahmis etmiştir.

*Teâlâ’llâhu Ekber habbezâ sultân-ı bî-hemtâ
Ki kıldı on sekiz bin âlemi bir emr ile inşâ
Zihî Sâni ki ednâ sun’unun sırrına akl irmez
Ne denlü müşikâf olsa iderse hikmetin icrâ*⁷⁴

⁷¹ Bkz. *Divân-ı Salacıoğlu*, Millî Ktp. Yazmaları No: A-3225, vr. 53b.

⁷² Bkz. Salacıoğlu, *Dîvân*, s. 68-70.

⁷³ Bkz. Nuri Efendi, *Dîvân*, Çorum İl Halk Ktp., Hasan Paşa Yazmaları No: 2113/1, 208 vr.

⁷⁴ Salacıoğlu, *Dîvân*, s. 106-107; Bursalı, *OM*, II, 462; Nail Tuman, *a.g.e.*, I, 4455.

ârifâne beyitlerindedir.

Salacıoğlu’nun diğer halifesi Abdülatif Efendi ise irfân sâhiplerinden bir zât olup, tahkik ehli âlimlerden Azîz Muhammed Neseffî’nin Farsça risâlelerini tercüme etmiştir⁷⁵.

Salacıoğlu’nun *Dîvân*’ında yazdığı tarihlere bakılırsa⁷⁶ Girit’te bu zâtlardan başka Celvetî sûfiler de vardır. Bunlardan biri Seyrânî Selim Baba (ö. 1204/1789)⁷⁷, diğeri Kandiyevî Şeyh Hüseyin Baba (ö. 1204/1789)⁷⁸’dır. Ancak kaynaklarda Selim Baba ve Hüseyin Baba hakkında bir malumata rastlayamadık.

Seyahatnâme sâhibine göre, Kandiyevî’de Azîz Mahmûd Hüdâyî’nin halîfelerinden Ali Efendi’nin “Celvetî Ali Efendi Tekkesi” adıyla bir tekkesi bulunmaktaydı⁷⁹.

4. Mevleviyye

Girit’te Mevlevîlik, XIX. asır içinde inşâ edilmiş olan Hanya Mevlevihânesi ile kendisini göstermiştir. Mevlevihâne, 1297/1880 yılında Süleyman Şemsi Dede tarafından kurulmuştur⁸⁰.

Şeyh Süleyman Şemsi Dede, 1828 yılında Konya’da Abdürreşid Mahallesi’nde dünyaya gelmiştir. Yazları babası Âşık Osman’ın bağında çalışmış, kışları mektebe devam etmiştir. On altı yaşında iken (1259/1843) Konya Şems-i Tebrizî Dergâhı türbedârı Seyyid Emirşah Kaygusuz Abdal Dede’ye intisab etmiş ve dört yıl yanında kalmıştır. Kendisinden inâbe aldığı Kaygusuz Dede ona Şems-i Tebrizî’ye izâfeten “Şemsi” mahlasını vermiştir. Bu sırada mektebe devam ederek Kur’ân-ı Kerim’i hatmetmiş, ilmihal ve akâid okumuştur. Kaygusuz Dede onu Mehmed Sûdî Dede ile tanıştırmıştır. 1266/1850’de kendisine hilâfetnâme vermiştir. Sultan Dîvânî Dergâhı’na hizmet

⁷⁵ Bkz. Bursalı, *OM*, I, 191; Hasan Kâmil Yılmaz, *Azîz Mahmûd Hüdâyî ve Celvetiyye Tarikatı*, İst. 1990, s. 244.

⁷⁶ Bkz. Salacıoğlu, *Dîvân*, s. 120-121.

⁷⁷ Salacıoğlu mezkûr eserinde kaydettiğine göre, Selim Baba, Hâşim Baba’nın bendesi olup, rüsûm üzere Celvetî âyinini icrâ ederdi. Genç yaşta bu âlemden göçmüştür. Bkz. Salacıoğlu, *a.g.e.*, aynı yer.

⁷⁸ Şeyh Hüseyin Efendi ise, gönül ehli bir kemâl sâhibi zâttı. Salacıoğlu, *Dîvân*, s. 121

⁷⁹ Evliyâ Çelebi, *a.g.e.*, s. 238-239.

⁸⁰ İsmail Kara, “Gittikçe Uzaklaşan Hanya Mevlevihanesi”, *Tarih ve Toplum Dergisi*, Sayı: 35, Mart 1995, s. 133; A.g.mlf., “Hanya Mevlevihânesi ve Vakfiyesi”, *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 2, s. 293; Ahmet Sevgi, “XIX. Yüzyıl Mevlevî Şairlerinden Konyalı Şemsi Dede ve Dîvânçesi”, *VII. Millî Mevlânâ Kongresi* (13 Aralık 1985), Konya 1985, s. 62-63.

ve ilim tahsili için Afyon'a gitmiş ve dört sene de burada kalmıştır. Bursa ve İstanbul'a giderek ziyaretgâhları dolaşmış yaşayan şeyhlerle görüşmüştür. Ardından Konya'ya dönmüş ve (1272/1856), dervişlere *Mesnevî* dersi vermiştir⁸¹.

Şemsi Dede, Aydın Güzelhisar Mevlevîhânesi şeyhi Horasânî Ali Dede'nin vefâtı üzerine bu dergâha şeyh tayin edilmiş ve bu görevde iken Hanya'daki Mevlevî muhiblerinin ısrarlı dâvetleri üzerine Hanya'ya gitmiş (1289/1872) ve 1880'de (27 Receb 1297, Mi'rac Kandili) Mevlevî dergâhını açmıştır. 1886'da (23 Zilhicce 1303) vefât ederek dergâhın hazîresindeki türbeye defnedilmiştir⁸².

*Tuhfetü'l-Mesnevî 'alâ Hubbi'l-Haydarî ve Dîvânçe-i Kara Şemsi*⁸³ isimli iki matbu eserin sâhibi olan Şemsi Dede'nin vefâtı üzerine Hanya Mevlevîhânesi postuna oğlu Mehmet Şemseddin Efendi geçmiştir. Hanya Mevlevîhânesi'nin ikinci şeyhi olan Mehmed Şemseddin Efendi (ö. 1924), 1275/1859 yılında Konya'da doğmuş, 14 yaşında babasıyla birlikte Hanya'ya göç etmiş, tahsilini burada tamamlamış, Arapça ve Farsça öğrenmiştir. İslâmî ilimlerde iyi bir tahsile sâhip olan Şemseddin Dede, Mevlevîhâne şeyhliği ile beraber, Girit Müftülüğü'nde de bulunmuştur. Bu sıralarda Şemsi Dede'nin ikinci oğlu Hasan Hüsnü Efendi (ö. 1937), Girit Evkâf Müdürlüğü yaparken, üçüncü oğlu Hüseyin Ârif Efendi (ö. 1942) dergâh bünyesinde açılan özel Rüşdiye Mektebi'nde müdürlük ve muallimlik görevlerini beraber yürütmüş ve siyâsetle ilgilenip, İttihat ve Terakki'nin çalışmalarına katılmıştır.

Mehmed Şemseddin Efendi'nin ayrıca Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Girit şubesi başkanı olması hasebiyle Hanya Mevlevîhânesi Balkan Savaşı, I. Dünya Savaşı ve Millî Mücadele yıllarında, özellikle de Lozan Antlaşması ve mübadele

⁸¹ Süleyman Şemsi Dede'nin *Tuhfetü'l-Mesnevî 'alâ Hubbi'l-Haydarî ve Dîvânçe-i Kara Şemsi*, Şirket-i Mürettibiye Matb., İst. 1305/1889, s. 1-7; İsmail Kara, "Hanya Mevlevîhânesi ve Vakfiyesi", s. 133-134; Sevgi, a.g.m., s. 62; Mustafa Kara, "Hanya Mevlevîhânesi", *DİA*, XVI, 49; Abdullah Uçman, "Kara Şemsi", *DİA*, XXIV, 366; Tahsin Yazıcı, "Abdal Qara Semsî", *EL2*, I, 174; Komisyon, "Abdal Kara Şemsi", *TDEA*, I, 9.

⁸² Şemsi Dede, *a.g.e.*, aynı yer; İbnü'l-Emin M. Kemal İnal, *Son Asır Türk Şairleri*, İst. 1930, s. 1803-1804; S. Nüzhet Ergun, *Türk Şairleri*, İst. 1936, I, 162-164; İ. Kara, a.g.m., aynı yer; Sevgi, a.g.m., aynı yer; M. Kara, a.g.m., s. 49-50.

⁸³ Dinî ve tasavvufî manzûmeler yazan ve "Nürî, Şemsi, Sem'î, Niyâzî, Abdal" mahlaslarını kullanan Kara Şemsi'nin Türkçe ve Farsça manzûmelerin bulunduğu bu eser, oğlu Hüseyin Ârif tarafından başında Girit vilâyeti mutasarrıfı İbrahim Şerif Efendi'nin bir takriziyle birlikte yayımlanmıştır (İst. 1305). *Dîvân*'ın baştan on altı sayfalık kısmında Farsça manzûmeler, geri kalan kısımda ise kırk altısı gazel olmak üzere toplam seksen dört manzûme bulunmaktadır. Farsça kısımdaki münâcât, na't, methiye ve mersiyelerle Türkçe kısımdaki kasîde, târih, murabba, şarkı ve gazel türünde manzûmelerin toplam beyit sayısı 1040'tır. *Dîvân*'ın başında ayrıca müellif hakkında malûmat vardır. Uçman, a.g.m., aynı yer.

esnasında zulme ve baskıya uğrayan, yerlerini terke zorlanan Müslümanların sığınağı olmuş, haklarının arandığı ve yardımların toplandığı bir merkez haline gelmiştir⁸⁴. 1924 yılında nüfus mübâdelesine neticesinde âilesiyle birlikte İzmir’e dönmeye hazırlanan dergâhın ikinci ve son şeyhi Şemseddin Dede, 7 Haziran 1340/1924 yılında vefât etmiş⁸⁵ ve naaşı İzmir’e getirilerek İzmir Mevlevîhânesi hazîresine defnedilmiştir⁸⁶. Beraberlerinde getirdikleri Mevlevîhâneye ait eşyalar da Konya Dergâhı’na hediye edilmiştir⁸⁷.

Mevlevîhâne’nin 1302/1885 tarihli ayrıntılı olarak düzenlenen vakfiyesinden edinilen bilgiye göre Mevlevîhâne, Hanya’nın Zirtop mevkiinde eski Tuzhâne (Selhane, Tuzla) karşısında, üç taraftan Murines, İstelyanos ve Suda caddelerine açılan, etrafı yüksek duvarlarla çevrili 35.000 metre karelik bir arazi üzerinde tesis edilmiş, büyük vakıf gelirleri ve 36.000 kuruşluk nakitle desteklenmiştir⁸⁸.

Vakfiye düzenlendiği sırada mescidi, semâhanesi, türbe ve hazîresi, çile çıkarmaya, yemek pişirmeye ve çiledeki dervişlerin ikâmetine tahsis edilmiş mutfağı, biri dolaplı iki su kuyusu ve sarnıcı bulunan mevlevîhânenin haremlik ve selamlık binalarının inşaatları devam etmekteydi. Vakfiyede ayrıca sarnıç, çeşme ve şadırvan yapılması, ağaç dikilmesi, bağ ve sebze bostan için kaynak ayrılmıştır. Vakfiyeye göre bağ, meyve ve sebze bostanlarının mahsulleri

---

⁸⁴ Mehmed Şemseddin Efendi’nin bu yıllarda Osmanlı Devleti’nin Girit’teki yarı resmî temsilcisi gibi çalıştığı Konya Mevlânâ Müzesi Arşivi’nde muhafaza edilen Abdülhalim Çelebi’ye yazdığı mektuplarından ve Osmanlı Devleti Atina sefirinin kendisine gönderdiği raporlardan anlaşılmaktadır. Bkz. *Konya Mevlânâ Müzesi Arşivi*, Zarf No: 89/3-10; Abdülbaki Gölpinarlı, “Konya’da Mevlânâ Dergâhının Arşivi”, *İlahiyat Fakültesi Mecmûası*, XVII/1-4 (1955-59), s. 156-178; Sezai Küçük, *Mevlevîliğin Son Yüzyılı*, Simurg Yay., İst. 2003, s. 310.

⁸⁵ Süheyl Ünver, “Selânik Mevlevîhânesi”, *Mevlânâ Yıllığı*, Konya 1963, s. 34; Küçük, *a.g.e.*, aynı yer.

⁸⁶ 1924 yılında nüfus mübâdelesine şartları gereği âilesini ve dergâhın bazı kıymetli eşyalarını, kütüphânenin bir kısmını, babasının ve bazı zevâtn naaşlarını İzmir’e nakletmek için hazırlıklara başlayan Mehmed Şemseddin Efendi, İtalya’dan özel olarak kiralanan geminin Hanya Limanı’na yanaştığını dergâhın bahçesinden görünce fenalaşarak orada vefât etmiştir. Oğlu Bedri Efendi (Özmen)’nin (ö. 1995) gayretleriyle İzmir’e ulaşan Şemsî Dede, Mehmed Şemseddin Efendi ve diğer zâtların naaşları, tarikat âdâbına uygun bir merasimle İzmir Mevlevîhânesi’nin hazîresine defnedilmiştir. Mehmed Şemseddin Efendi’nin Girit’teki başarılı çalışmaları dalayısıyla âilesi iyi karşılanmıştır. Kardeşi Hasan Hüsnü Efendi meşihata getirilerek yeni bir mevlevîhânenin kurulması için çalışmalarına başlanmış, devlet tarafından arazi tahsis edilmiştir. Ancak ertesi yıl tekkeler kapatılınca arazi geri alınmıştır. İzmir Mevlevîhânesi’nin yıkılması üzerine iki şeyhin naaşları Balçova Mezarlığı’na nakledilmiştir. Mustafa Kara, *a.g.m.*, s. 50.

⁸⁷ Hanya’dan getirilebilen tekke eşyalarından “sakal-ı şerif” İzmir Karantina Kilise Câmii’ne (Hüsnü Atabek Câmii), “Allah” ve “Muhammed” lafızları ile dört halifenin isimlerinin yazılı olduğu büyük levhalar İzmir Asansör Câmii’ne, kitaplarla iki büyük kristal avize ve saat ise Konya Mevlânâ Müzesi’ne hediye edilmiştir. M. Kara, *a.g.m.*, s. 50-51.

⁸⁸ İsmail Kara, “Hanya Mevlevîhânesi ve Vakfiyesi”, s. 293-294; M. Kara, *a.g.m.*, s. 50.

öncelikle mevlevîhânenin ihtiyaçları için kullanılacak, ihtiyaç fazlası ürün satılarak dergâha gelir temin edilecekti. Bu amaçla Hanya'da bir dükkan açılmış, ayrıca bir fırın ve değirmen işletilmiştir⁸⁹.

Yaşadığı süre zarfında meşihat ve mesnevîhanlığı kendine meşrut kılan Süleyman Şemsi Dede, büyük oğlu Mehmed Şemseddin Efendi'yi mesnevîhanlık ve müridlik, ortanca oğlu Hasan Hüsnü Efendi'yi mütevellilik, küçük oğlu Hüseyin Ârif Efendi'yi de *Mesnevî* okumak ve müderrislikle görevlendirmiştir. Diğer dergah hizmetleri ise şunlardır: Kârilik, aşırhanlık, na'thanlık, sersemâzenlik, ser-kudümzenlik, ser-neyzenlik, defzenlik, duâgûluk⁹⁰.

Yine vakfiyede "matbah-ı şerif" için vakfedilen eşyâ ve malzeme kırk bir kalemde 112 adet olarak tek tek sayılmaktadır. Bu liste, yeni kurulan bir mevlevîhâne için gerekli mutfak malzemesini göstermesi açısından dikkat çekicidir. Vakfiyede ayrıca, dergâha vakfedilen 735 ciltlik 644 kitabın listesi de yer almıştır. Bunların 39 cildini *Mesnevî* ve şerhleri oluşturmaktadır. Listede diğer kitapların yanında dönemin zihniyetini yansıtan *Tercüme-i Telemak*, *Coğrafya*, *Atlas*, *Hendese-i Cedîd*, *Mecmûatü'l-Mühendisîn*, *Risâle-i Hafriyye* gibi eserler de yer almaktadır⁹¹.

5. Kâdiriyye

Girit'te faaliyetleri görülen tarikatlardan birisi de, Abdülkâdir Geylânî (ö. 561-62/1166-67) tarafından Bağdat'ta kurulmuş olan Kâdiriyye⁹² gelmektedir.

Evlîyâ Çelebi'ye göre, fetihten sonra Kandiye kalesine Abdülkadir Geylânî yolundan bir şeyh gelerek dervişleri ile birlikte zikir halkaları kurmuştur. Her gün ulu dernekler edilip, can sohbetleri yapılmıştır⁹³. Bu yüksek tabyanın içinde kurulan Kâdirî tekkesinin adı ise, Karabaş Tekkesi'dir⁹⁴.

⁸⁹ İ. Kara, a.g.m., aynı yer; M. Kara, a.g.m., aynı yer.

⁹⁰ M. Kara, a.g.m., aynı yer.

⁹¹ İ. Kara, a.g.m., s. 394-395; A.g.mlf., "Hanya Mevlevîhânesi, Şeyh Ailesi, Müstemilâtı-Vakfiyesi", *İslâm Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 1, İst. 1997, s. 115-153; M. Kara, a.g.m., aynı yer.

⁹² Geylânî ve Kâdirîlik hk. geniş bilgi için bkz. Vicdânî, *a.g.e.*, s. 36-69; C. Server Revnakoğlu, "Tarikatlerin Tarihine Toplu Bakış: Kâdirîlik", *Yeni Tarih Dünyası*, 1/1, (17 Eylül 1953), s. 17-19; D. S. Morgoliouth, "Kâdiriye", *IA*, VI, 50-54; Ekrem Işın, "Kâdirîlik", *DBİA*, IV, 372-377; Dilaver Güner, *Abdülkâdir Geylânî, Hayatı, Eserleri, Görüşleri*, İst. 1999.

⁹³ Evliyâ Çelebi, Kâdiriye tarikatında Kayyûm, Kâdir ve Rezzâk olan Allah'a yönelik bir alay kaf-ı kanaatte ve istemezlik köşesinde yokluk ve sıkıntı içinde kalenderî fukarânın olduğunu kaydederek, *Zâriyat* sûresindeki (bkz. 52/58) "*İnnallahe hüve'r-rezzâku zü'l-kuvveti'l-metîn*" (Şüphesiz ruzuk veren, güç ve kuvvet sâhibi olan ancak Allah'tır) âyeti gereğince her gün, her gece, her yakadan sadaka ve adak kurbanları gelir, gelip giden yolcularla birlikte yiyip-içip taat

Girit’te Kâdiriyye’yi temsil ettiği bilinen sûfi şâir, “Aşkî” mahlasıyla da tanınan Hüseyin Hüsnü b. Halîl-i Giridî’dir. Fuzalâdan bir zât olup, Girit’in Kandiye kasabasında dünyaya gelmiştir. *Dîvân*’ının sonundaki bilgiye göre babasının adı İbrahim Edhem’dir. Aşkî’nin doğum ve ölüm tarihleri kesin olarak bilinmemekle birlikte, *Dîvân*’ında yer alan târih manzûmelerinden, XVIII. asrın sonu ile XIX. asrın başı arasında yaşadığı tahmin edilebilir.

İstanbul Kâdirî Şeyhi İbrahim Hanif’e intisab ederek icâzet alan Aşkî’nin, 1262/1845 istinsah tarihli *Dîvân*’ı 114 varak olup iki nüshası vardır⁹⁵. Her iki dîvânın arka kısmında -aynı tertipte- Aşkî’ye ait üç adet kısa mesnevî, Kâimî’ye ait bir devriyye (hece ölçüsüyle yazılmış), Aşkî’ye ait *Âşıklar Risâlesi*, *Tabir-nâme*, *Makâmât-ı Sufiyye*, Bursevî İsmail Hakkî’ya ait *Rumûzât-ı Kelâm-ı İsmail Hakkî*, *Eşratü’s-Saat* ve iki Arapça risale yer almaktadır.

Giritli Aşkî ile ilgili olarak tezkirelerde herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Ancak, *Osmanlı Müellifleri*’nde Hüseyin Hüsnü b. Halîl-i Giridî başlığı altında verilen bilgilerin Aşkî’ye ait olması muhtemeldir. Burada Aşkî’nin mahlası zikredilmez ve babasının adı da Halil olarak gösterilir. Bursalı, Hüseyin Hüsnü Efendi’nin İzmir’de kendi el yazısıyla muharrer *Menâsik-i Hac*⁹⁶, *Risâle fî Eşratü’s-Saat*, *Hâşiye ‘alâ Risâle-i Bahsü’l-Hudûs*, *Fevâid-i Kelâmiyye*, *Risâle fî Ta’rifü’l-Kürre*, *Ta’likât alâ’s-Sirâciyye mine’l-Ferâiz* adlı eserleri gördüğünü kaydetmektedir⁹⁷. Bu eserlerin bazıları Bursalı İsmail Hakkî’nin olmasına rağmen bazıları Aşkî *Dîvân*’ının her iki nüshasının sonunda bulunmaktadır. *Osmanlı Müellifleri*’nde şâirin, İstanbul’da öğrenimini tamamladıktan sonra Girit’in Kandiye şehrinde ilim neşretmeye başladığı ve 1218/1801 tarihinde aynı yerde vefat ettiği bildirilir⁹⁸. Diğer taraftan *Dîvân*’da 1235/1819 yılına tekâbül eden tarih manzûmelerinin bulunduğu düşünüldüğünde, Hüseyin Giridî ismiyle tanıtılan kişi eğer Aşkî ise, şâirin ölüm tarihi en az 1819 ya da bu tarihten sonra olmalıdır ve *Osmanlı Müellifleri*’ndeki bilgiler de bu şekilde düzeltilmelidir⁹⁹.

Sefîne müellifinin verdiği bilgiye göre ise, Girit’te Şeyh Hüseyin Efendi (ö. ?) adında bir Kâdirî şeyhi vardır. Hüseyin Efendi, Kâdiriyye’nin Rûmiyye kolundan Şeyh Seyyid Muhammed Şerefeddin Efendi (ö. 12 Muharrem 1302/1

---

ve ibâdetle günlerini eden yalın ayak, başı kabak sabırlı, şükür edici ve zikir çekici insanlar olduğunu belirtir. Bkz. Evliyâ Çelebi, *a.g.e.*, s. 239.

⁹⁴ Evliyâ Çelebi, *a.g.e.*, s. 238.

⁹⁵ Bir nüshası için bkz. Millî Ktp., Yazma No: 3396/1.

⁹⁶ Bkz. Süleymaniye Ktp., Süleymaniye Yazmaları No: 386, 112-128 vr.

⁹⁷ Bkz. Bursalı, *OM*, I, 283

⁹⁸ Bkz. Bursalı, *OM*, aynı yer.

⁹⁹ Filiz Kılıç, *a.g.m.*, aynı yer.

Kasım 1884)'den müstahleftir. Şerefeddin Efendi'nin torunu Şeyh Abdüşşekûr Efendi (ö. 1339/1921), pederi Şeyh Ahmed Muhyiddin Efendi (ö. 1328/1910) vefât ettiğinde müstahlef olmamıştı. İrtihâlinde irşâd seccâdesine oturmak için, tabiatıyla hilâfet lâzım gelince, Girit'te büyük babasının halîfelerinden Şeyh Hüseyin Efendi dâvet olunmuştur¹⁰⁰.

6. Üveysiyye

Girit'te Üveysîlik¹⁰¹ XVIII. asırda Ahmed Hikmetî Efendi (ö. 1140/1727) tarafından temsil edilmiştir. “Bî-namaz Ahmed Efendi” diye de tanınan Hikmetî Efendi, Hanya'da dünyaya gelmiştir. Üveysiyye tarikatına intisap etmiş ve kendi halinde mütevazi bir hayat yaşamıştır. 1140/1727 tarihinde vefât etmiştir. Nahifî (ö.1169/1755) ölümüne şu tarihi düşürmüştür¹⁰²:

Meclis-i gülsitân-ı adne açdı rûhı bâl ü per

Ârifâne ve âşıkâne şiirler yazmıştır. Gaybî ilimlerle ve özellikle cifr ile meşgul olduğu şiirlerinden anlaşılmaktadır. Şiirine örnek olarak aldığımız na'tının mahlas beytinde bu özelliğini açıkca zikretmiştir. Hikmetî'nin cifre, en gizli ilimlere sâhip olmasının sebebi Hz. Peygamber'in onu gözeten lütfudur:

*Anın lutf-ı nigâhı olmasaydı Hikmetî sende
Nice mâlik olurdun sırr-ı cifre ilm-i ahfâya*¹⁰³

Giritli Salacoğlu Mustafa,

*Tire-dil sanma beni mihr-i peyamber bendedir
Nutm-ı Zeyne'l-âbidîn âsâr-ı Ca'fer bendedir*

matla'lı gazeline tahmis yazmıştır¹⁰⁴.

¹⁰⁰ Bkz. Vassâf, *a.g.e.*, I, 89.

¹⁰¹ Üveysî meşrep, tasavvuf literatüründe iki şekilde kullanılmaktadır. 1. Herhangi bir şeyhe bağlanmadan, doğrudan doğruya Hz. Peygamber'in rûhu ve maneviyâtı tarafından irşad ve terbiye edilen velî. Buna mânevî teslik ve rûhanî terbiye yolu da denir. 2. Daha önce yaşamış ve ölmüş bir velinin rûhaniyeti tarafından terbiye edilen bu yüzden zâhirden herhangi bir şeyhi bulunmayan veliler demektir. Üveysîlik Veysel Karenî ile de ilgilidir. Veysel Karenî Hz. Peygamber'i görmemiş, fakat Hz. Peygamber onu gıyâbında manen terbiye etmiştir. Bazı şeyhlerin hem zâhir şeyhleri var, hem de sülûkun belli bir merhalesinde Üveysîlikle terbiye edilmişlerdir. Bütün sülûk ehli Üveysîliğe inanır. Bu konuda geniş bilgi için bkz. Ma'sûm Ali Şâh, *Tarâiku'l-Hakâik*, Tahran 1339, II, 48-51; Feridüddin Attâr, *Tezkiretü'l-Evliyâ*, Trc. Süleyman Uludağ, İst. 1985, s. 28; İ. Hakkı Bursavî, *Şerh-i Mesnevî*, İst. 1287, I, 26; A. Yaşar Ocak, *Veysel Karenî ve Üveysîlik*, İst. 1982; Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, Marifet Yay., İst. 1995, s. 549.

¹⁰² Bkz. Hanyavî, *a.g.e.*, 217a.

¹⁰³ Hikmetî'nin Hz. Peygamber'e yazdığı bu na'tının tamamı için bkz. Hanyavî, *a.g.e.*, vr. 217a-217b.

7. İdrisiyye

Faşlı mutasavvıf Ebul’l-Abbas Seydî Ahmed b. İdris Fâsî (ö. 1253/1837) tarafından kurulan İdrisîliğin¹⁰⁵, Girit’teki faaliyetleri hakkında bilgi bulunmamakla beraber burada dünyaya gelen Ahmed Muhtâr Efendi (ö. 1328/1910)’nin İdrisiyye’ye mensup olduğunu bilmekteyiz. Muhtâr Efendi, Girit Muhasebecisi Mustafa Kutbî Efendi’nin oğludur. 1244/1828 yılında Hanya’da doğmuştur. Öğrenimini Girit’te tamamladıktan sonra burada memuriyete başlamıştır. Daha sonra İstanbul’a gelmiş ve devletin üst kademelerinde görev almış ve Şeyhü’l-haremlık görevine kadar yükselmiştir. Merkez Efendi kabristanında tevâhidhâne civarında gömülüdür¹⁰⁶.

Muhtâr Efendi, tarikat icâzetini Senûsiyye ve Şâzeliyye tarikatı şeyhlerinden Şeyh İsmail Nüvvâb Efendi’nin İstanbul’da buldukları sırada kendi konağına misafir oldukları zaman almıştır¹⁰⁷.

Hüseyin Vassâf’ın, “Muhyiddin Arabî’nin şimdiye kadar kabına varılmadık bir tercümân-ı sâdıkı” diye nitelendirdiği Ahmed Muhtar Giridî Efendi’nin hem yazdığı hem de tercüme ettiği eserlerle XIX. asrın tasavvuf kültürüne büyük hizmeti geçmiştir. Rüyasında Şeyh-i Ekber Muhyiddin İbnü’l-Arabî’nin kendisine “evlâdım” diyerek onurlandırdığını ifade edilen Ahmed Muhtar Efendi’nin tasavvufla ilgili birçok eseri bulunmaktadır. *Âdâbu’l-Mürîd*¹⁰⁸, *İstimdâd-ı fî Na’t-ı Nebî*¹⁰⁹, *İntibâh-ı Kalb*¹¹⁰, *Mir’âtu’ş-Şuhûd li Seyyidi’l-*

¹⁰⁴ Sevgi, a.g.m., 38-39; Salacıoğlu, a.g.e., s. 104-106.

¹⁰⁵ Şâzeliyye tarikatının şubelerinden sayılan İdrisiyye’nin temeli, Hz. Peygamber’in ahlâkını gerçekleştirmek ve “Lâ ilâhe illallah Muhammedün Rasûlullah” zikrine bütün gücü ile, dil ve düşünce ortaklığı şartına bağlı olarak devam etmekten ibarettir. Seydî Ahmed, tasavvuf olgunluğunu, Hüseyin Mısıri’nin yanında elde etmiştir. Seydî Ahmed ve İdrisiyye hk. geniş bilgi için bkz. Harîrizâde, *Tıbyânu Vesâili’l-Hakâik fî beyâni Selâsili’l-Tarikât*, Süleymaniye Ktp., İbrahim Efendi No: 430, I, 66a-70a; Hüseyin Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, I, 249-250; L. Massignon, “Ahmad b. İdris”, El2, (İng.), I, 277; Nihat Azamat, “Ahmed b. İdris”, *DİA*, II, 92-94; Ethem Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, Rehber Yay., Ank. 1997, s. 385.

¹⁰⁶ Kâtip Çelebi, *Keşfu’z-Zunûn*, I, 875; Vassâf, *Sefîne*, II, 130; Bursalı Mehmed Tahir, *OM*, II, 430; A.g.mlf, *Ahlâk Kitaplarımız*, İst. 1325, s. 37; İbnülemin M. Kemal İnal, *Son Asır Türk Şâirleri*, s. 986-989; Hüsameddin Erdem, “Ahmed Muhtar Efendi”, *DİA*, II, 105.

¹⁰⁷ Vassâf, a.g.e., II, 127-130.

¹⁰⁸ İbn Arabî’nin “*Mâ lâ büdde minhu li’l-mürîd*” adlı eserinin tercümesidir. Dinî ve dünyevî pek çok nasihatı içeren tasavvufî bir eserdir. İstanbul’da 1310/1892 yılında basılmıştır.

¹⁰⁹ Beş bölüm ve 222 beyitten oluşan eserde Peygamber’e, Hulefâi-i Râşidîn’e ve tasavvuf büyüklerine övgüler yer almaktadır. Son bölümde ise Şeyh-i Ekber övülmektedir. Bkz. Süleymaniye Ktp., Hasib Efendi No: 53566; Kayseri Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Ktp., No: 3972.

¹¹⁰ 108 beyitten oluşan eserde nefsin süflî duygu ve ihtiraslardan arınarak geldiği yüce âleme dönüş fikri işlenmektedir. Eser, *İstimdâd* ile birlikte basılmıştır (İst. 1312).

*Vücûd*¹¹¹, *Sirâcu'l-Vehhâc fî Leyletü'l-Mi'râc*¹¹², *Meâric-i Seb'a*¹¹³, *Mehâsin-i Ahlâk*¹¹⁴ ve *Şucûn u Mescûn ve Mevâkiu'n-Nucûm*¹¹⁵ bunlardan bazılarıdır¹¹⁶.

Sonuç

Netice olarak söylemek gerekirse, fethedildiği günden beri siyasî, sosyal ve kültürel hayatımızda olduğu gibi dinî ve tasavvufî hayatımızda da önemli bir yere sahip olan Girit'te, Bektaşîyye, Halvetiyye ve bu tarîkatın Simmâniyye, Muslihiyye kolları ile Ramazaniyye şûbesine bağlı Cerrâhiyye, Rûşeniyye şûbesine bağlı Gülşeniyye ve Ahmediyye koluna bağlı Uşşâkiyye, Celvetiyye, Mevleviyye, Kâdiriyye, Üveysiyye ve İdrisiyye olmak üzere toplam 12 tarîkat etkili olmuştur.

Girit ve buraya bağlı merkezlerde Bektâşîyye'den Horasanlı Derviş Ali Dede, Hasan Dede, İvazoğlu Mehmed Dede, Horasanlı Şeyh Mehmed, Derviş Ali Baba, Manastırlı Hacı İsmail Baba, Saffet İlhamî Baba, Rızık Baba, Derviş İbrahim Baba, Derviş Mustafa Dede (Hırka Dede), Ali Baba, bunun oğlu Mustafa Baba, Keşan'lı Seyyid Mehmed Emin Baba, Amasya'lı Salih Dede, Kandiye'li Kanber Baba, Sudalı Hacı İbrahim Dede, Sivaslı Salih Dede, Sivaslı Hüseyin Dede, Kandiye'li Numanoğlu Ârif Baba, Resmo'lu Hasan Baba, Ali Resmî Efendi, Cerrâhiyye'den Hacı Sırrı Baba, onun halîfesi Süleyman Efendi, Simmâniyye'den Ahmed Meâbî Efendi, Muslihiyye'den Çıkrıkçı Mustafa Efendi, Celvetiyye'den Salacıoğlu Mustafa Celvetî ve onun iki halîfesi Nuri Efendi ile Abdüllatif Efendi, Aziz Mahmûd Hüdâyî'nin halîfelerinden Ali Efendi, Mevleviyye'den Süleyman Şemsi Dede ve oğlu Mehmed Şemseddin

¹¹¹ Muhammed b. İsmail Nüvvâb'ın aynı adlı eserinin tercümesidir (İst. 1311). Bkz. Millet Ktp., Ali Emiri No: 9072; *Seyfettin Özege Başlıklar Kitaplar Kataloğu*, III, s. 1116, No: 13780.

¹¹² Abdülkadir Geylânî'ye ait eserin tercümesidir. Hz. Peygamber'in Mi'râc hadisesini anlatmaktadır. Eser, tercümesiyle birlikte basılmıştır (İst. 1312/1894).

¹¹³ Seyyid Ali Vefâ'nın Âdem, İdris, Nuh, İbrahim, İsâ ve Hz. Muhammed'in ayrı ayrı mirac ettiklerini, ayetler ışığı altında tasavvufî mahiyette açıkladığı eserinin tercümesidir. *Sirâcu'l-Vehhâc* adıyla basılmıştır.

¹¹⁴ İbnü'l-Arabî'nin Fahreddin Râzî'ye yazdığı *Kitâbu'l-Ahlâk* adlı risâlenin tercümesidir. 1314 yılında İstanbul'da basılmıştır.

¹¹⁵ Ahmed Muhtar Efendi bu eserin tercümesine başlayınca İstanbul'un bazı önde gelen âlimleri, "O kitaptan mânâ istihrâc edip tefhîm eyleyebilmek için Hz. Şeyh'in yeniden dünyaya gelmesi lazımdır" diyerek tercümenin zorluğuna dikkat çekmişler, ancak tercümeden sonra metninle tercüme arasındaki uygunluk karşısında hayrete düşmüşler, Muhtar Efendi'nin her iki dile ve kavramlara hâkimiyetini takdir etmişlerdir. Bkz. Vassâf, *a.g.e.*, II, 132.

¹¹⁶ Ahmed Muhtar Efendi ve eserleri hakkında geniş bilgi için bkz. Hüsameddin Erdem, *a.g.m.*, s. 106; H. Mahmut Yücer, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf* (19. Yüzyıl), İnsan Yay., İst. 2003, s. 782-783.

Dede, Kâdiriyye’den “Aşkî” mahlasıyla şiirler yazan Hüseyin Hüsnü Giridî ve bu tarikatın Rûmiyye kolundan Şeyh Hüseyin Efendi, Üveysiyye’den Ahmed Hikmetî Efendi ve İdrisiyye’den Ahmed Muhtâr Efendi olmak üzere toplam 34 sûfi faaliyet göstermiştir.

Girit ve buraya bağlı merkezlerdeki tekkelere gelince, bunlardan büyük bir kısmı Bektâşîliğe mensuptur. Şöyle ki, Kandiye’de Horasanlı Ali Baba Dergâhı, İbrahim Baba Dergâhı, Mağaralıköy Dergâhı, Aya Vlas Dergâhı, Hanya’da Hanya Dergâhı, Resmo’da Resmo Dergâhı, Hasan Baba Dergâhı ve Çavuşbaşı Köse İbrahim Ağa Tekkesi olmak üzere toplam 8 tekke kurulmuştur.

Diğer tarikatlara mensup tekkeler ise, Cerrâhîliğe bağlı Resmo Dergâhı, Gülşenîliğe bağlı Hindî Câfer Baba Tekkesi, Uşşâkîliğe bağlı Şeyh Esedüddin Hankâhı ve Cebehâne Tekkesi, Halvetiyye’nin hangi koluna bağlı olduğu tespit edilemeyen Okçular Tekkesi ve Medineli Derviş Salih Efendi Tekkesi, Celvetîliğe bağlı Salacıoğlu Tekkesi ve Ali Efendi Tekkesi, Mevlevîliğe mensup Hanya Mevlevîhânesi ve Kâdirîliğe bağlı Karabaş Tekkesi olmak üzere toplam 10 tekkedir. Dolayısıyla 1292 ve 1310 tarihli Girit salnâmelerinde sadece sayıları belirtilen toplam 37 tekkeden 18’i tarafımızdan tespit edilerek ilim dünyasının istifadesine sunulmuştur.

KAYNAKLAR

- ADIYEKE, A. Nükhet-Adıyeke, Nuri, “Newly Discovered in Turkish Archives: Kadi Registers and Other Documents on Crete”, *Turcica*, Tome: 32, (2000), ss. 447-463
- AHMED MEÂBÎ EFENDÎ, *Terceme-i Ezhârü'l-Akdesiyye*, Süleymaniye Ktp., Giresun Yazmaları No: 3629.
- ALAYSA, Halil Fikret, “Lefkoşe Mevlevîhânesi”, *I. Milletlerarası Mevlânâ Kongresi* (3-5 Mayıs 1987), Tebliğler, Konya 1987, ss. 99-107.
- ALİ RESMÎ EFENDÎ, *Uyûnü'l-Hidâye*, Süleymaniye Ktp., A. Nihad Tarlan No: 141.
- AZAMAT, Nihat, “Ahmed b. İdris”, *DİA*, II, 92-94.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivleri* (BOA), Y.E.E., Zarf No: 14, Belge No: 2218, 21 Mart 1897.
- BANDIRMALİZÂDE, Ahmed Münib, *Mir'âtu't-Turuk*, İst. 1306.
- BİLGİN, Azmi, “Hâşim Baba”, *Sahabeden Günümüze Allah Dostları*, VIII, ss. 416-420.
- BURSALI, Mehmed Tahir, *Ahlâk Kitaplarımız*, İst. 1325.
- _____, *Osmanlı Müellifleri* (OM), C. I-III, İst. 1333.
- BURSEVÎ, İ. Hakkı, *Şerh-i Mesnevî*, c. I-II, İst. 1287.
- CEBECİOĞLU, Ethem, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, Rehber Yay., Ank. 1997.
- ERDEM, Hüsameddin, “Ahmed Muhtar Efendi”, *DİA*, II, 105.
- ERGUN, S. Nüzhet, *Türk Şairleri*, c. I, İst. 1936..
- EVLİYÂ ÇELEBÎ, *Seyahatnâme (Akdeniz Adaları ve Girit Fethi)*, Haz. İsmet Parmaksızoğlu, K.T.B. Yay., Ankara 1983.
- FERİDÜDDİN ATTÂR, *Tezkiretü'l-Evliyâ*, Trc. Süleyman Uludağ, İst. 1985.
- GENÇ, İlhan, “Kıbrıs Lefkoşe Mevlevîhânesi'nde Yetişmiş Mevlevî Divan Şâirleri”, *II. Uluslararası Kıbrıs Araştırmaları Kongresi*, 24-27 Kasım 1998, KKTC Doğu Akdeniz Üniversitesi, Gazimagosa, 11 s.
- GÖKAÇTI, Mehmet Ali, “Fotoğrafların Öyküsünde Bir Zamanlar Girit”, *Tarih ve Toplum*, Sayı: 192, Aralık 1999, s. 17-23.

- GÖLPINARLI, Abdülbaki, “Konya’da Mevlânâ Dergâhının Arşivi”, *İFM*, XVII/1-4 (1955-59), s. 156-178.
- GÜRER, Dilaver, *Abdülkâdir Geylânî, Hayatı, Eserleri, Görüşleri*, İst. 1999.
- HANYAVÎ, Nuri Osman, *Tezkire-i Şuarâ-yı Girid*, Çorum İl Halk Ktp., Hasan Paşa Yazmaları No: 2113/2.
- HARÎRÎZÂDE, M. Kemâleddin Efendi, *Tıbyânu Vesâili’l-Hakâik fî Beyânî Selâsili’t-Tarâik*, I-III, Süleymaniye Ktp., İbrahim Efendi No: 430-432.
- HASLUCK, F. W. , *Bektaşilik Tetkikleri*, Çev. Ragıp Hulûsî (Özden), Haz. Mehmet Kanar, İst. 2003.
- HÜSEYİN VASSÂF, *Sefîne-i Evliyâ-ı Ebrâr*, c. I-V, Süleymaniye Ktp., Yazma Bağışlar No: 2305-2309.
- İŞİN, Ekrem, “Kâdirilik”, *DBİA*, IV, 372-377.
- _____, “Hâşim Efendi Tekkesi”, *DBİA*, IV, ss. 15-16.
- İ. FAHREDİN EFENDİ (Erenden), *Envâr-ı Hz. Pîr Nureddîn-i Cerrâhî*, İSAM Ktp., No: 3893, IV, 190-192.
- İNAL, İbnü’l-Emin M. Kemal, *Son Asır Türk Şairleri*, İst. 1930.
- İSEN, Mustafa, “Osmanlılarda Şehir ve Kültür”, *Divan Şairlerinin Tasavvuf ve Tarikat İlişkileri, Ötelerden Bir Ses*, Akçağ Yay., Ank. 1997.
- KARA, İsmail, “Gittikçe Uzaklaşan Hanya Mevlevihanesi”, *Tarih ve Toplum Dergisi*, Sayı: 35, Mart 1995, s. 133.
- _____, “Hanya Mevlevihânesi ve Vakfiyesi”, *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 2, s. 293.
- _____, “Hanya Mevlevihânesi: Şeyh Ailesi-Müştemilâtı-Vakfiyesi”, *İslâm Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 1, 1997, ss. 115-173.
- KARA, Mustafa, “Hanya Mevlevihânesi”, *DİA*, XVI, 49.
- KÂTİP ÇELEBİ, *Keşfu’z-Zunûn*, I, 875.
- KILIÇ, Filiz, “Giritli Divan Şairleri”, *Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, Sayı: 32, Kış 2004, s. 275-279.
- KOMİSYON, “Abdal Kara Şemsi”, *TDEA*, I, 9.
- Konya Mevlânâ Müzesi Arşivi*, Zarf No: 89/3-10.

- KÖPRÜLÜ, O. Fuad, “Ustazâde Yunus Bey’in Meçhul Kalmış bir Makalesi: Bektaşîliğin Girid’de İntişârı”, *Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 8-9, İst. 1980, s. 37-86.
- KÜÇÜK, Sezai, *Mevlevîliğin Son Yüzyılı*, Simurg Yay., İst. 2003.
- MA’SÛM ALİ ŞÂH, *Tarâiku’l-Hakâik*, Tahran 1339, II, 48-51.
- MASSIGNON, Louis, “Ahmad b. Idris”, EI2, (İng.), I, 277.
- Millî Kütüphane Yazmalar Kataloğu*, Ank. 2001.
- MORGOLIOUTH, D. S., “Kâdiriye”, *İA*, VI, 50-54.
- NÂİL TUMAN, *Tuhfe-i Nailî*, c. I-II, Tıpkı Basım, Haz. Cemal Kurnaz-Mustafa Tatçı, Ank. 2000.
- NURİ EFENDİ, *Dîvân*, Çorum İl Halk Ktp., Hasan Paşa Yazmaları No: 2113/1.
- OCAK, A. Yaşar, *Veysel Karanî ve Üveysilik*, İst. 1982.
- ÖZ, Baki, *Bektaşîlik Nedir? (Bektaşîlik Tarihi)*, Der Yay., İst. 1997.
- ÖZÖNDER, Hasan, “Kıbrısta Mevlevîlik ve Mevlevîler”, *VI. Millî Mevlânâ Kongresi* (24-25 Mayıs 1992), Tebliğler, Konya 1993, ss. 99-118.
- ÖZTUNA, Yılmaz, *Büyük Türkiye Tarihi*, Ötüken Yay., İst. 1979, XIII, 160.
- ÖZTÜRK, Mehmet Cemal, *Cerrâhîlik* (Pîr Nureddin Cerrâhî ve Cerrâhî Tarîkatı), Gelenek Yay., İst. 2004.
- REVNAKOĞLU, C. Server, “Tarikatlerin Tarihine Toplu Bakış: Kâdirîlik”, *Yeni Tarih Dünyası*, I/1, (17 Eylül 1953), s. 17-19.
- SALACIOĞLU, Mustafa Celvetî, *Divan*, Haz. Cemal Kurnaz-Mustafa Tatçı-Yaşar Aydemir, Ank. 2000.
- _____, *Giritli Çıkrıkçı Şeyh Mustafa’nın Şehadeti (Der Beyan-ı Şehadet-i Nakşi eş-Şeyh Mustafa): Manzum Bir Menakıpname*, Haz. Mustafa Tatçı-Cemal Kurnaz, Bizim Büro Basımevi, Ank. 2000.
- Salnâme-i Vilâyet-i Girid*, Def a-i sâlise, Girit Vilâyet Matbaası 1310.
- Salnâme-i Vilâyet-i Girid*, Defa 1, Matbaa-yı Vilâyet-i Girid 1292.
- SEVGİ, Ahmet, “Giritli Şairler”, *Selçuk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 1992-1993, No: 7-8, Konya 1994, s. 33-35.
- _____, “XIX. Yüzyıl Mevlevî Şairlerinden Konyalı Şemsi Dede ve Dîvânçesi”, *VII. Millî Mevlânâ Kongresi* (13 Aralık 1985), Konya 1985, s. 62-63.

Seyfettin Özege Bağışlar Kitaplar Kataloğu, I-III.

SÜLEYMAN ŞEMSİ DEDE, *Tuhfetü'l-Mesnevî 'alâ Hubbi'l-Haydarî ve Dîvançe-i Kara Şemsî*, Şirket-i Mürettibiye Matb., İst. 1305/1889.

ŞİMŞEK, Selami, *Keşanlı Süleyman Zâtî ve XVIII. Asırda Celvetîlik*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Erzurum 2005.

TAHMİŞÇİZÂDE MEHMED MÂCİD, *Girit Hatıraları*, Haz. İ. Miroğlu, İ. Şahin, İst. 1977.

TATCI, Mustafa-Kurnaz, Cemal-Aydemir, Yaşar, *Giritli Salacıoğlu Mustafa ve Mesnevileri*, K. B. Yay., Ankara 2001.

TUKİN, Cemal, "Girit", *İA*, IV, 791-804.

_____, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Girit İsyanları-1821 Yılına Kadar Girit", *Bellekten*, c. IX, Sayı: 134, Yıl: 1945, s. 196.

TURNALI, A. Bilgin-Turnalı, E. Yücel, "Celvetîlikle Bektâşîliği Birleştiren İlgi Çekici Bir Dal: Hâşimîyye Kolu ve Üsküdar'da Bandırmalızâde Tekkesi", *Türk Dünyası Araştırmaları*, Sayı: 66, Haziran 1990, s. 111-120

UÇMAN, Abdullah, "Kara Şemsi", *DİA*, XXIV, 366.

ULUDAĞ, Süleyman, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, Marifet Yay., İst. 1995.

ÜNVER, Süheyl, "Selânik Mevlevîhânesi", *Mevlânâ Yıllığı*, Konya 1963, s. 34.

YAZICI, Tahsin, "Abdal Qara Semsî", *El2*, I, 174.

YILMAZ, Hasan Kâmil, *Azîz Mahmûd Hüdâyî ve Celvetiyye Tarîkatı*, İst. 1990.

YÜCER, H. Mahmut, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf* (19. Yüzyıl), İnsan Yay., İst. 2003.